

MARIETTA MINΩΤΟΥ

Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟ ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΕΠΙΛΟΓΩΝ (1957-1959)

Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ Κ. ΚΑΡΑΜΑΝΛΗ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΟΚ

Αντικείμενο του παρόντος άρθρου αποτελεί η πολιτική που άσκησε η ελληνική κυβέρνηση απέναντι στις τάσεις της οικονομικής ενοποίησης που εκδηλώθηκαν στη Δυτική Ευρώπη κατά την περίοδο 1957-1959. Στο τριετές αυτό διάστημα σημειώθηκαν στον δυτικοευρωπαϊκό χώρο σημαντικές διαδοχικές εξελίξεις, οι οποίες σφράγισαν την πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Συγκεκριμένα, αξιοσημείωτο σταθμό στην ιστορική διαδρομή¹ της

1. Οι ρίζες της προσπάθειας για τη δημιουργία μιας ενωμένης Ευρώπης ανάγονται πολλούς αιώνες πίσω. Για την ιστορική πορεία της ευρωπαϊκής ιδέας, βλ. Γ. Κοντογεώργης, *Η Ελλάδα στην Ευρώπη. Η πορεία προς την ένωση και η πολιτική του Καραμανλή*, Αθήνα 1985, σσ. 9-31.

Κατά τη δεκαετία του '50 η Δυτική Ευρώπη προχώρησε με αποφασιστικά βήματα προς την ενοποίησή της και έθεσε τα θεμέλια μιας νέας «ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής» εγκαθιδρύοντας μια καινούργια περιφερειακή οικονομία. Καθοριστικός παράγοντας στη διαμόρφωση των εξελίξεων αυτών υπήρξαν οι γόνιμες συνεργασίες που πραγματοποιήθηκαν μεταξύ των δυτικοευρωπαϊκών κρατών τα πρώτα χρόνια μετά τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου (στο πλαίσιο του Οργανισμού Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας, ΟΕΟΣ, που ιδρύθηκε το 1948, του Συμβουλίου της Χάγης, το οποίο πραγματοποιήθηκε το 1948 και του Συμβουλίου της Ευρώπης, που ιδρύθηκε το 1949). Σημαντική ώθηση στην πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης έδωσε το Σχέδιο Σουμάν (1950) που οδήγησε στη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ), το 1951. Η δημιουργία της ΕΚΑΧ έθεσε τις βάσεις της γαλλογερμανικής συνεργασίας, ασκώντας τον ρόλο της «ατμομηχανής» στην ενοποιητική διαδικασία, αφού στο πλαίσιο του οργανισμού προβλεπόταν μεταβίβαση εθνικής κυριαρχίας σε υπερεθνικά όργανα. Αν και μπορεί να χαρακτηριστεί ως «ένα πρώτο πείραμα», άσκησε όμως μεγάλη επιρροή στις μετέπειτα ευρωπαϊκές εξελίξεις. Βλ. ενδεικτικά Π. Καζάκος, *Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Παρουσίαση και κριτική της οικονομικής ολοκλήρωσης στη Δυτική Ευρώπη*, Αθήνα 1978, P. Gerbet, *La construction de l'Europe*, Paris

ένωσης της Ευρώπης αποτελεί το έτος 1957, όταν ιδρύονται η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ). Η ΕΟΚ θα αποτελέσει τον πυρήνα των μετέπειτα ευρωπαϊκών εξελίξεων. Στους οργανισμούς αυτούς δεν συμμετείχε το σύνολο των δυτικοευρωπαϊκών κρατών, παρά μόνο η Γαλλία, η Δυτική Γερμανία, το Βέλγιο, η Ιταλία, η Ολλανδία και το Λουξεμβούργο. Τα κράτη αυτά, που είχαν κοινά χαρακτηριστικά την οικονομική ευρωστία και τη γεωγραφική θέση σε συνεχόμενη ζώνη της Κεντρικής Ευρώπης, είχαν συμφωνήσει, με τη Συνθήκη της Ρώμης, να προχωρήσουν στην ενοποίηση της αγοράς τους. Οι πολιτικές όμως και οικονομικές επιταγές του μεταπολεμικού διεθνούς σκηνικού υπαγόρευαν να βρεθεί ένας τρόπος σύνδεσης των κρατών αυτών με τα υπόλοιπα δυτικοευρωπαϊκά κράτη, γεγονός που θα ενίσχυε τους μεταξύ τους πολιτικούς και οικονομικούς δεσμούς, ισχυροποιώντας παράλληλα το σύνολο του δυτικού κόσμου στις λεπτές ισορροπίες του διπολικού συστήματος που είχε αναδυθεί μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Στις αρχές του 1957 έλαβε χώρα μία τέτοιας μορφής οργανωτική προσπάθεια στους κόλπους του Οργανισμού Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (ΟΕΟΣ), μετά από πρόταση και καθοδήγηση της Μεγάλης Βρετανίας². Άρχισαν δηλαδή διαπραγματεύσεις με σκοπό την ίδρυση μιας ευρύτερης Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών, της λεγόμενης «μεγάλης ΕΖΕΣ», μεταξύ των κρατών-μελών του ΟΕΟΣ. Οι διαπραγματεύσεις αυτές διήρκεσαν από τον Φεβρουάριο του 1957 μέχρι τον Δεκέμβριο του 1958, όταν διακόπηκαν αιφνίδια λόγω της ρήξης που επήλθε μεταξύ της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας. Μετά την άκαρπη έκβασή τους, η Μεγάλη Βρετανία, στηριζόμενη σε μία σειρά ερεισμάτων, πρωτο-

1983, W. Wallace, (edit), *The Dynamics of European Integration*, London 1990, J. Pinder, *European Community: The Building of a Union*, Oxford 1991, Π. Ιωακειμίδης, *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση-Θεωρία-Διαπραγμάτευση-Θεσμοί και πολιτικές-Η συνθήκη του Maastricht και η Ελλάδα*, Αθήνα 1993, σσ. 43-62, Λ. Τσούκαλης, *Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία-Η πολιτική και οικονομική διάσταση της ολοκλήρωσης*, Αθήνα 1993, σσ. 38-48, Γ. Κοντογεώργης, *Η ευρωπαϊκή ιδέα, η ευρωπαϊκή ένωση και η Ελλάδα- Ιστορική διαδρομή-Σύγχρονη εποχή-Προοπτικές*, Αθήνα 1995, σσ. 69-75.

2. Η Μεγάλη Βρετανία δεν συμμετείχε στην ΕΟΚ και πίστευε ότι το σχήμα που προωθούσε στο πλαίσιο του ΟΕΟΣ, της μεγάλης δηλ. ΕΖΕΣ, θα υπερίσχυε με τον καιρό έναντι της ΕΟΚ, αφού θα περιελάμβανε όλα τα κράτη-μέλη του ΟΕΟΣ, ενώ συγχρόνως θα της χάριζε την πρωτοκαθεδρία στον δυτικοευρωπαϊκό χώρο. Βλ. σχετικά, Μαριέττα Μινώτου, *Η ευρωπαϊκή επιλογή της κυβέρνησης Καραμανλή, 1957-1959, Διατριβή*, Αθήνα 2002, την ενότητα: «Ιστορικό των ενδοευρωπαϊκών ζυμώσεων στις διαπραγματεύσεις του ΟΕΟΣ-Η πολιτική της Μ. Βρετανίας», σσ. 153-192.

στάτησε στην ίδρυση της «μικρής» Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών (ΕΖΕΣ, 1960), της οποίας τα κράτη-μέλη —Δανία, Σουηδία, Νορβηγία, Αυστρία, Ελβετία και Πορτογαλία— συνδέονταν με χαλαρούς οικονομικούς δεσμούς. Μεταξύ των δύο ευρωπαϊκών οικονομικών σχημάτων, της ΕΟΚ και της ΕΖΕΣ, που προσδιόριζαν την αναδυόμενη περιφερειακή ευρωπαϊκή οικονομία και αντιπροσώπευαν τις δύο αποκλίνουσες αντιλήψεις, οι οποίες από τότε έμελλε να επηρεάζουν την ευρωπαϊκή ενοποιητική διαδικασία, υπήρχαν ουσιαστικές διαφορές. Θεσμοθετήσεις της ΕΟΚ που αφορούσαν στο κοινό εξωτερικό δασμολόγιο, στη μεταφορά εξουσίας σε υπερεθνικά όργανα, στη στενότερη πολιτική και οικονομική ενοποίηση καθώς και στην καθιέρωση πολιτικής ενίσχυσης των μελών με αδυναμίες διάρθρωσης δεν υφίστανται στην ΕΖΕΣ, που ήταν οργανισμός απλής διακρατικής συνεργασίας.

Στο πλαίσιο των εξελίξεων αυτών στον δυτικοευρωπαϊκό χώρο, η κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή χάραξε συγκεκριμένη πολιτική που σηματοδότησε το πολιτικοοικονομικό μέλλον της Ελλάδας. Η Ελλάδα, κράτος μικρό, με βασικές αδυναμίες διάρθρωσης στο οικονομικό πεδίο, σε ευαίσθητη γεωγραφική θέση, ιδιαίτερα στο μεταπολεμικό διπολικό σύστημα, κατά την περίοδο 1957-1959 δέχεται τα εξωτερικά ερεθίσματα του ευρύτερου διεθνούς και εγγύτερου ευρωπαϊκού περιβάλλοντός της και σχεδιάζει την εξωτερική της πολιτική με βάση τις δυνατότητές της, τις παραδοσιακές στρατηγικές επιλογές της και τις ιδεολογικές αντιλήψεις των διαμορφωτών των αποφάσεων. Το 1957 ανοίγεται η ευρωπαϊκή προοπτική και η Ελλάδα αποφασίζει να συμμετάσχει ενεργά στην ενοποιητική διαδικασία. Ως τότε είχε επιδείξει θετική στάση απέναντι στις ιδέες της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η στάση της όμως αυτή, σε μεγάλο βαθμό, ήταν θεωρητική, επειδή δεν είχε τεθεί ζήτημα δικής της συμμετοχής (π.χ. στην ΕΚΑΧ). Η ευρωπαϊκή ενοποίηση εμφανίζεται μετά το 1957 ως πρακτική πολιτική επιλογή, όταν ιδρύεται η ΕΟΚ και τίθεται ζήτημα «μεγάλης ΕΖΕΣ» με τη συμμετοχή και των μικρών ευρωπαϊκών χωρών και η χώρα δημιουργεί τις βασικές προϋποθέσεις για την οικονομική της ανάπτυξη που επιτρέπουν τη συμμετοχή της.

Σκόπιμο είναι να υπογραμμισθεί ότι η ευρωπαϊκή πολιτική των κυβερνήσεων Καραμανλή της περιόδου 1957-1959 αποτελεί φυσική συνέχεια της σταδιακής ενσωμάτωσης της Ελλάδας στο δυτικοευρωπαϊκό σύστημα, η οποία είχε ξεκινήσει ουσιαστικά από τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου³. Η απόφαση για τη συμμετοχή της Ελλάδας στις διαπραγματεύ-

3. K. Botsiou, *Griechenlands Weg nach Europa: Von der Truman Doktrin bis zur Assoziierung mit der EWG, 1947-1961*, Φρανκφούρτη 1999, Π. Καζάκος, *Ανάμεσα σε*

σεις του ΟΕΟΣ (1957-1958), καθώς και για τη σύνδεσή της με την ΕΟΚ, το 1959, καθορίστηκε από πολιτικοοικονομικές επιλογές που ήταν συμβατές με τον διεθνή προσανατολισμό και το κοινωνικοοικονομικό μοντέλο που υιοθετήθηκε από τις μεταπολεμικές ελληνικές κυβερνήσεις μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Συγκεκριμένα, τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια οι διεθνείς συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί αποτέλεσαν γόνιμο έδαφος για ουσιαστική και οργανωμένη προσέγγιση των δυτικοευρωπαϊκών κρατών, τα οποία εισέρχονται από τότε σε σταδιακή τροχιά ενοποίησης. Η Ελλάδα, ήδη από τότε, παρά τις αντίξοες συνθήκες του εμφυλίου πολέμου, παρακολουθούσε με ενεργό ενδιαφέρον τις ευρωπαϊκές εξελίξεις και συμμετείχε στα διαμορφούμενα σχήματα: Συνέδριο της Χάγης (1948) και Συμβούλιο της Ευρώπης (1949)⁴. Παράλληλα, στο πλαίσιο του Σχεδίου Μάρσαλ και με τη συμμετοχή της στον ΟΕΟΣ, ανέπτυξε οικονομικούς δεσμούς με τα δυτικοευρωπαϊκά κράτη σε μακροχρόνια βάση. Η τυπικά ισότιμη συμμετοχή της στον ευρωπαϊκό αυτό οικονομικό οργανισμό υπήρξε καθοριστική για τη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής της πολιτικής κατά τις επόμενες δεκαετίες. Άμεσο επακόλουθο ήταν η καλλιέργεια διπλωματικών σχέσεων, καθώς και η επικοινωνία και ανταλλαγή ιδεών των Ελλήνων ηγετών με τους αντίστοιχους Ευρωπαίους. Στο πλαίσιο αυτό καλλιεργήθηκε η κοινότητα συμφερόντων σε όλα τα επίπεδα, με αποτέλεσμα οι δεσμοί αυτοί να αποδώσουν τους καρπούς τους κατά τη δεκαετία του '50, κατά την οποία τα δυτικοευρωπαϊκά κράτη θα προχωρήσουν στην οικονομική τους ενοποίηση. Παράλληλα, από τις αρχές ήδη της δεκαετίας του '50, η Ελλάδα προχώρησε στη σύσφιξη των διμερών σχέσεων με τη Δυτική Γερμανία και τη Γαλλία. Η πολιτική της αυτή καταδεικνύει έμμεσα τις τάσεις προσέγγισής της με τους κύριους μοχλούς της ευρωπαϊκής ενοποίησης, που είχαν ήδη ξεκινήσει την πορεία προς την οικονομική ένωση (Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα, ΕΚΑΧ). Δημιούργησε κατ' αυτόν τον τρόπο ένα στέρεο υπόβαθρο σχέσεων, δεδομένου ότι δεν ήταν δυνατό, κατά την περίοδο εκείνη, να συμμετάσχει σε αυτά τα ευρωπαϊκά ενοποιητικά σχήματα. Οι σχέσεις αυτές αποτέλεσαν σταθερή βάση μετά το 1955, όταν υπήρξαν οι δυνατότητες να ενεργοποιηθεί για τη συμμετοχή της στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Παράλληλα, η οικονομική πολιτική που εφαρμόστηκε στις αρχές της δεκαετίας του '50

Κράτος και Αγορά. Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1944-2000, Αθήνα 2001, Κ. Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1945-1981*, τ. Β', Αθήνα 2001, Μαριέττα Μινώτου, *ό.π.*

4. Μαριέττα Μινώτου, «Η προοπτική της ευρωπαϊκής ενοποίησης μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο: Η επίσημη στάση της Ελλάδας, 1946-1950», *Διαχρονία*, τχ. 3-4, 1998.

από τον Γ. Καρτάλη και Σ. Μαркеζίνη και αργότερα από τις κυβερνήσεις Καραμανλή (1955-1963), συνέβαλε στη δημιουργία των κατάλληλων προϋποθέσεων στο εσωτερικό, ώστε η χώρα να εισέλθει σε τροχιά ανάπτυξης και εκσυγχρονισμού⁵.

Το δεύτερο μισό της δεκαετίας του '50 φέρει έντονα τη σφραγίδα της πολιτικής του Κ. Καραμανλή, ο οποίος, μετά την ανάληψη της πρωθυπουργίας, τον Οκτώβριο του 1955⁶, παραμένει στην εξουσία για οκτώ συνεχή χρόνια, γεγονός που του προσφέρει τη δυνατότητα να ολοκληρώσει το κυβερνητικό του πρόγραμμα. Κατά τη διάρκεια της πρωθυπουργικής του θητείας τα ζητήματα που κυριαρχούν στον εξωτερικό τομέα είναι το Κυπριακό και η ενσωμάτωση της Ελλάδας στα ευρωπαϊκά οικονομικά σχήματα. Η υπόθεση του Κυπριακού, που αποτέλεσε το μείζον θέμα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής την περίοδο 1955-1959, επισφραγίσθηκε με την υπογραφή των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου τον Φεβρουάριο του 1959, βάσει των οποίων ιδρύθηκε ανεξάρτητο κυπριακό κράτος. Το ζήτημα αυτό απασχόλησε τόσο έντονα την ελληνική εξωτερική πολιτική κατά την περίοδο αυτή, ώστε επηρέασε και τα υπόλοιπα διπλωματικά προβλήματα της χώρας. Η κυπριακή κρίση οδήγησε την Ελλάδα να βρεθεί αντιμέτωπη με τους συμμάχους της, ενώ αντίθετα οι «εχθροί» της να αναδειχθούν σε υποστηρικτές των ελληνικών θέσεων. Επίσης υπήρξε η αιτία που διαταράχθηκαν οι σχέσεις της Ελλάδας όχι μόνον με την Τουρκία και τη Μεγάλη Βρετανία αλλά γενικότερα με τον δυτικό συνασπισμό. Αν και η θέση της Ελλάδας στον δυτικό συνασπισμό ήταν δεδομένη, όμως κατά την περίοδο αυτή η χώρα ακολουθεί τακτική πολιτικών και οικονομικών ελιγμών, προσεγγίζοντας την ΕΣΣΔ καθώς και κράτη του ανατολικού συνασπισμού⁷.

Το νέο στοιχείο που χαρακτηρίζει την ελληνική εξωτερική πολιτική αυτής της περιόδου είναι ότι από το έτος 1956 σημειώνεται αξιοπρόσεκτη αναμόρφωση, που αντανακλάται στη μετάβαση από τη μονόπλευρη αναζήτηση της ασφάλειας σε μία περισσότερο εκλεπτυσμένη αναζήτηση ενός μακροπρόθεσμου προσανατολισμού για τη χώρα, στο πλαίσιο πάντοτε του δυτικού κόσμου. Η αναμόρφωση όμως αυτή δεν συνεπάγεται και αναθεώρηση της διεθνούς θέσης της. Οι βασικοί στόχοι και οι προσανατολισμοί, οι οποίοι υιοθετήθηκαν από τις μεταπολεμικές ελληνικές κυβερνήσεις,

5. Βλ. Π. Καζάκος, ό.π. και Μαριέττα Μινώτου, *Η ευρωπαϊκή επιλογή της κυβέρνησης Καραμανλή, 1957-1959*, ό.π., σσ. 119-152.

6. Βλ. σχετικά, Ε. Χατζηβασιλείου, *Η άνοδος του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην εξουσία, 1954-1956*, Αθήνα 2001.

7. Βλ. σχετικά, *Κωνσταντίνος Καραμανλής: Αρχείο, Γεγονότα και Κείμενα*, (γεν. επιμ.), Κ. Σβολόπουλος, τ. 1-12, Αθήνα 1992-1997, τόμ. 2, 3.

εγκολπώνονται και από τις κυβερνήσεις Καραμανλή. Η ανάδυση αυτού του νέου μοντέλου εξωτερικής πολιτικής χαρακτηρίζεται κυρίως από το στοιχείο της εξωστρέφειας⁸. Η μετατόπιση του κέντρου βάρους της εξωτερικής πολιτικής από την τακτική των διμερών συμφωνιών προς την πολυμερή διπλωματία, όπως αυτή εκφράσθηκε με τη συμμετοχή στις διαπραγματεύσεις στο πλαίσιο του ΟΕΟΣ και λίγα χρόνια αργότερα σε εκείνο της ΕΟΚ, οφείλεται κυρίως στις γενικότερες αλλαγές του διεθνούς σκηνικού, επειδή οι διμερείς σχέσεις δεν επαρκούσαν να αντιμετωπίσουν το ρεύμα των μεγάλων αλλαγών. Παράλληλα, ο Κ. Καραμανλής προωθεί την ανάπτυξη του περιφερειακού ρόλου της Ελλάδας ως δύναμης του ΝΑΤΟ, γεγονός που είχε ως επακόλουθο η Ελλάδα να πάρει θέση στη Μέση Ανατολή (δόγμα Αϊζενχάουερ) και στα Βαλκάνια, παίζοντας το ρόλο της «γέφυρας» προς τη Γιουγκοσλαβία.

Στο εσωτερικό πεδίο ο Κ. Καραμανλής με την οικονομική του πολιτική πέτυχε νομισματική σταθερότητα, υψηλούς ρυθμούς μεγένθυσης και ουσιαστικό μετασχηματισμό της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας με την προϊούσα εκβιομηχάνιση που συντελέσθηκε⁹. Οι γενικότερες λοιπόν οικονομικές εξελίξεις και η πολιτική σταθερότητα υποστηλώνουν γερά το έδαφος, ώστε η χώρα στη συνέχεια να αναλάβει πρωτοβουλίες στο ευρωπαϊκό πεδίο.

Η αναδυόμενη δυτικοευρωπαϊκή περιφερειακή οικονομία της περιόδου 1957-1959 και οι αντίστοιχες πολιτικοοικονομικές φιλοσοφίες που κυριαρχούσαν οδήγησαν την τότε κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή σε ένα σταυροδρόμι ευρωπαϊκών επιλογών και διλημμάτων, που έπρεπε να σταθμίσει για να δρομολογήσει αποτελεσματικά την πολιτική της. Αρχικά, η κυβέρνηση Καραμανλή είχε να επιλέξει είτε την πολιτική της «περιθωριοποίησης» από τη Δυτική Ευρώπη, είτε την πολιτική της «ενσωμάτωσης». Με την πρώτη θα έπρεπε να παραμείνει απλός θεατής των ευρωπαϊκών εξελίξεων και να καλλιεργήσει, ως αντιστάθμισμα, διμερείς οικονομικές σχέσεις με δυτικοευρωπαϊκά κράτη και με κράτη του ανατολικού συνασπισμού¹⁰. Η περίπτωση όμως της περιθωριοποίησης - απομόνωσης της χώρας

8. Ε. Χατζηβασιλείου, (επιμ.), [Ίδρυμα Ευάγγελου-Αβέρωφ Τοσίτσα], *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας με την πένα του γελοιογράφου. Ο Φωκίων Δημητριάδης σατιρίζει τον Ευάγγελο Αβέρωφ, υπουργό των Εξωτερικών, 1956-1963*, Αθήνα 2000, σσ. 9-35.

9. Βλ. σχετικά με την αύξηση των οικονομικών μεγεθών, Κ. Καζάκος, «Η ελληνική οικονομία, 1949-1967: Ανασυγκρότηση και Ανάπτυξη», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΣΤ', Αθήνα 2000.

10. Σ. Βαλντέν, *Ελλάδα και Ανατολικές χώρες, 1950-1967: Οικονομικές σχέσεις και πολιτική*, τ. Α', Αθήνα 1991.

αποκλείσθηκε από την πλειοψηφία του πολιτικού και πνευματικού κόσμου, γιατί υπήρχε η γενική πεποίθηση, ότι το μέλλον της Ελλάδας, πολιτικό και οικονομικό, ήταν άρρηκτα συνδεδεμένο με τις εξελίξεις στον δυτικοευρωπαϊκό χώρο όπως διατυπώνεται στα ακόλουθα αποσπάσματα δηλώσεων και άρθρων:

Είναι ζήτημα ζωτικής σημασίας δι' όλες τās ευρωπαϊκās χώρας και ιδιαιτέρως διὰ τήν Ἑλλάδα, λόγω τῆς ἀκριτικῆς γεωγραφικῆς μας θέσεως, ἡ ἐνίσχυσις τῆς εὐρυτέρας ευρωπαϊκῆς οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως, ὑφ' οἷονδήποτε σχῆμα καὶ ἐὰν αὕτη συνεφωνεῖτο ἀπὸ ὅλας τās χώρας καὶ τήν Ἑλλάδα...¹¹.

Ἡ χώρα μας... εἶναι συνυφασμένη μέσα στὰ πλαίσια τῆς ευρωπαϊκῆς οἰκονομίας καὶ δὲν νοεῖται πολιτικὴ ἀπομονώσεως. Ἡ περίπτωση νὰ παραμείνῃ ἡ Ἑλλάδα, τὸ πιὸ ἀδύνατο σημεῖο τῆς Δύσης, ἐκτός, εἶναι ἐπικίνδυνη καὶ ὀλέθρια...¹².

Ἡ προώθησις τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος τῆς Ἑλλάδος δὲν δύναται νὰ πραγματοποιηθοῦν ἐκτός τῶν μεγάλων ὑπὸ διαμόρφωσιν οἰκονομικοπολιτικῶν ἐνοτήτων. Ἡ ἀπομόνωσις δὲν συμβιβάζεται μὲ οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν πρόοδον, ἀλλ' ὁδηγεῖ εἰς οἰκονομικὴν καχεξίαν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν δὲν δύναται νὰ προαχθῇ ἡ ἐθνικὴ μας ζωή...¹³.

Κατὰ τὴ δεύτερη περίπτωση, ἀν ἡ Ελλάδα ἐπέλεγε τὸν δρόμο τῆς «ενσωμάτωσης» στὸ ἀναδυόμενο δυτικοευρωπαϊκὸ σύστημα, ἐπρεπε συγχρόνως νὰ προσδιορίσει καὶ τὸ συγκεκριμένο μοντέλο ευρωπαϊκῆς συνεργασίας πρὸς τὸ ὁποῖο θὰ στρεφόταν, καθὼς καὶ νὰ ορίσει τὴν κατάλληλη χρονικὴ περίοδο. Εὐλόγο ἦταν οἱ αποφάσεις τῆς νὰ προσδιορίζονται καθοριστικά, τόσο ἀπὸ τὸν βαθμὸ τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης πού ἡ Ελλάδα εἶχε ὡς τότε ἐπιτύχει, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴ γενικότερη ἀντίληψη σχετικά με τὴν πορεία καὶ τοὺς στόχους τῆς εσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς πού ἐμέλλε νὰ ἀκολουθήσει. Ἡ κυβέρνησις ἀποφάσισε τελικὰ τὴν ἐπιλογὴ τῆς ενσωμάτωσης. Ἡ ἀπόφασις αὕτη ἐκφράσθηκε με τὴ συμμετοχὴ στὶς διαπραγματεύσεις στὸ πλαίσιο τοῦ Ὄργανισμοῦ Ευρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Συνεργα-

11. Απόσπασμα δηλώσεων τοῦ ὑπουργοῦ Συντονισμοῦ Αρ. Πρωτοπαπαδάκη 23.1.59, *Κωνσταντῖνος Καραμανλῆς: Ἀρχεῖο, Γεγονότα καὶ Κείμενα*, ὅ.π., τ. 3, σ. 376.

12. Ministère des Affaires Étrangères, Série DE-CE AELE, Vol. 740, OEEC, Direction Générale des Affaires Économiques et Financières – Service de Coopération Économique, Compte-rendu succinct des réunions du Conseil de l'OECE, tenues au niveau ministériel-journée du 12.2.1957, Note, 13.2.1957.

13. Ἄρθρο Ι. Περμαζόγλου στὴν ἐφημ. «Τὸ Βῆμα», 12-13.8.1961 με τίτλο: «Ἡ ευρωπαϊκὴ ἐνοποίησις καὶ ἡ θέσις τῆς Ελλάδος».

σίας (1957-1958). Η Ελλάδα, όταν ως κράτος-μέλος του ομώνυμου οργανισμού προσκλήθηκε να συμμετάσχει στις διαπραγματεύσεις αυτές, οι οποίες ξεκίνησαν στις αρχές του 1957 με στόχο τη δημιουργία μιας «μεγάλης ΕΖΕΣ», δεν απέκλινε από την τακτική που είχαν υιοθετήσει οι ελληνικές κυβερνήσεις από την πρώιμη μεταπολεμική περίοδο, δηλαδή την ενεργό συμμετοχή στους πολιτικοοικονομικούς οργανισμούς του δυτικού συνασπισμού. Προς την κατεύθυνση αυτή η ελληνική κυβέρνηση είδε έναν «πρώτο» ανοικτό δρόμο¹⁴ για τη συμμετοχή της στην ενοποιητική διαδικασία.

Μετά το ναυάγιο των διαπραγματεύσεων, στα τέλη του 1958, η κυβέρνηση δραστηριοποιήθηκε και υπέβαλε αίτηση σύνδεσης στην ΕΟΚ τον Ιούνιο του 1959, με την οποία δρομολογήθηκε η σταδιακή ενσωμάτωση της χώρας στον κορμό της Ενωμένης Ευρώπης. Η απόφαση αυτή αποτέλεσε τον βασικό στρατηγικό προσανατολισμό της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής κατά το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα. Έτσι η πορεία προς το μέλλον είχε ήδη αρχίσει με ενδιάμεσο στάδιο τη Σύνδεση, το 1961, και απόληξη την υπογραφή της Συνθήκης Προσχώρησης, το 1979.

Ποιοί ήταν όμως οι λόγοι που υπαγόρευαν την υιοθέτηση της πολιτικής αυτής; Η κυβέρνηση Καραμανλή, έχοντας ήδη δεδομένη τη συμμετοχή της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ από το 1952, στάθμισε τα διεθνή και εσωτερικά δεδομένα και ακολουθώντας τη μακρά φιλοευρωπαϊκή παράδοση που χαρακτήριζε την ελληνική εξωτερική πολιτική¹⁵ από την εποχή της ανεξαρτησίας του ελληνικού κράτους, επεδίωξε να συμπεριληφθεί στον υπό διαμόρφωση πολιτικοοικονομικό χάρτη του δυτικοευρωπαϊκού χώρου της περιόδου 1957-1959, ώστε να εξασφαλισθούν με τον καλύτερο τρόπο οι μακροπρόθε-

14. Προφορική μαρτυρία του Ι. Πεσμαζόγλου σε συνέντευξη που μου παραχώρησε (1995, 2001).

15. Από την ανεξαρτησία του ελληνικού κράτους η ελληνική πολιτική ηγεσία προήγαγε την ιδέα του ευρωπαϊκού προσανατολισμού της χώρας και με ενθουσιασμό ενστερνίστηκε τις τάσεις για την ευρωπαϊκή ενοποίηση. Βλ. Κ. Σβολόπουλος, «Η ελληνική στάση απέναντι στο σχέδιο Briand για μία φεντεραλιστική Ένωση της Ευρώπης», *Hellenic Review of European Law*, 3, 1982, Ι. Στεφανίδης, «The Greek Pro-European Movement, 1947-1967», *Hellenic Review of International Relations*, vol.5-6, 1985-1986, Κ. Σβολόπουλος, «Le regard de la Grèce sur l'Europe du XXe siècle», *L'Europe des Européens*, sous la direction de Rene Girault avec la collaboration de Gerard Bossuat, Paris 1993, Π. Ιωακειμίδης, «Οι ρίζες της ευρωπαϊκής πολιτικής στην Ελλάδα», στο σύγγραμμά του: *Οι σχέσεις Ελλάδος-ΕΟΚ-ΗΠΑ, Μελέτες Πολιτικής και Οικονομίας*, Αθήνα, χ.χ., σσ. 112-116, Μαριέττα Μινώτου, «Η προοπτική της ευρωπαϊκής ενοποίησης μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο: Η επίσημη στάση της Ελλάδας, 1946-1950», *Διαχρονία*, δ.π., τχ. 3-4, 1998, Π. Καζάκος, *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά. Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1944-2000*, Αθήνα 2001, σσ. 97-99.

σμοι και μεσοπρόθεσμοι στόχοι της:

- α) Η αναβάθμιση του περιφερειακού, ευρωπαϊκού και διεθνούς ρόλου της με την εξασφάλιση της ισότιμης συμμετοχής της στους υπό διαμόρφωση ευρωπαϊκούς οργανισμούς.
- β) Η διασφάλιση των πάγιων συμφερόντων του ελληνικού κράτους: εθνική ανεξαρτησία, δημοκρατικοί θεσμοί και οικονομική ανάπτυξη.
- γ) Ο εκσυγχρονισμός του ελληνικού κράτους και της ελληνικής οικονομίας με την παράλληλη δυναμική είσοδό της στο νέο ευρωπαϊκό ανταγωνιστικό πλαίσιο.

Ο αναγκαίος εκσυγχρονισμός της χώρας αποτελούσε τον βασικό μεσοπρόθεσμο στόχο της κυβέρνησης και ήταν απαραίτητος για την «επιβίωσή» της στο νέο περιφερειακό περιβάλλον, ώστε οι υπεύθυνοι να μη θέσουν

τὴν ἐπιτάφιον πλάκα ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ὡς χώρας ἐσαεὶ ὑπαναπτύκτου, εἰς περίοδον μάλιστα κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Δύσις διὰ νέων μεθόδων προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσῃ συνθήκας, αἱ ὁποῖαι ἐπιβάλλουν ἰδιαιτέρως εἰς τὰς ὑπαναπτύκτους χώρας ὡς ἡ Ἑλλάς, νὰ ἐπισπεύσουν ὅσο τὸ δυνατόν ταχύτερον καὶ νὰ προωθήσουν τὴν παραγωγικότητά των εἰς ἐπίπεδα προσεγγίζοντα τὰ τῶν δυτικῶν χωρῶν καὶ νὰ καταστήσουν οὕτως ἐφικτὴν τὴν συμβίωσιν πρὸς ἣν φέρεται ὁ κόσμος τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης...¹⁶.

Επίσης ο υπουργός Εμπορίου και Βιομηχανίας Παναγής Παπαληγούρας, σε δήλωση του στις 12.7.1957, υποστήριζε ότι η Ελλάδα όφειλε να εκσυγχρονισθεί, ανεξάρτητα από το αν θα προσχωρήσει ή όχι στους υπό διαμόρφωση οικονομικούς δυτικοευρωπαϊκούς οργανισμούς:

Ἡ σημειωθείσα, κατὰ τοὺς τελευταίους ἰδίᾳ μήνας, τάσις πρὸς σχηματισμὸν εὐρυτέρων οἰκονομικῶν μονάδων ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ ευρωπαϊκοῦ χώρου, τῆς ὁποίας εἰδικαὶ ἐκδηλώσεις εἶναι ἀφενὸς μὲν ἡ κίνησις περὶ τὸν σχηματισμὸν τῆς ΕΖΕΣ, ἀφετέρου δὲ ἡ ἀλληλοδιαδόχως ὑπὸ τῶν συμμετεχόντων κρατῶν κυρουμένη συμφωνία τῆς Ρώμης περὶ συστάσεως Κοινῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀγορᾶς, θέτει τὴν Ἑλλάδα πρὸ ἑνὸς βασικοῦ προβλήματος, ἀφορῶντος εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν οἰκονομικὴν της ὑπόστασιν. Ἐὰν διὰ τὴν Ἑλλάδα ὑφίστατο ἀνέκαθεν πρόβλημα ἐξασφαλίσεως τῶν ἀναγκαιούντων κεφαλαίων πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομίας της, τὸ πρόβλημα τοῦτο καθίσταται, λόγῳ τῶν ὡς ἄνω σημειωθεισῶν διεθνῶν ἐξελίξεων, πολλαπλασίως ἐπιτακτικώτερον καὶ ἐντονώτερον. Εἴτε εἰσέλθωμεν εἰς τὴν

16. Απόσπασμα από την αγόρευση του υπουργού Οικονομικών Χ. Θηβαίου στη Βουλή στις 15.2.1957, ΕΠΣΒ, Περίοδος Δ' - Σύνοδος Β', σ. 678.

EZEΣ —ένδεχομένως και εις την Κοινήν Ἀγοράν— είτε παραμείνωμεν ἐκτὸς αὐτῶν, ἢ ἐλληνικὴ οἰκονομία θὰ πρέπει ἐπείγοντως ν' αὐξήσῃ τὸν βαθμὸν τῆς συναγωνιστικότητος της...¹⁷.

Ο ρόλος του πρωθυπουργοῦ Κωνσταντίνου Καραμανλὴ στη χάραξη τῆς ἐλληνικῆς στρατηγικῆς, ὡς κύριου διαμορφωτῆ των αποφάσεων, υπῆρξε καθοριστικός¹⁸. Ἀλλωστε, ἡ προσωπικότητα κάθε ηγέτη αποτελεί σημαντικὴ παράμετρο γιὰ τὴν ιστορικὴ εξέλιξη τῆς χώρας του καὶ θὰ πρέπει νὰ ἐξετάζεται με κύριο στόχο νὰ δοθεῖ ἀπάντηση στο ἐρώτημα κατὰ πόσον ἓνα άτομο, τὸ ὁποῖο κατέχει ἀνώτατα κυβερνητικὰ αξιώματα, ἐπηρεάζει καὶ διαμορφώνει κατὰ τρόπο καθοριστικὸ τὴν πολιτικὴ τῆς (What can just one person do?)¹⁹. Τῇ μεταπολεμικῇ περιόδῳ πολλὰ εἶναι τὰ παραδείγματα των «χαρισματικῶν» ηγετῶν, οἱ ὁποῖοι βρίσκονται στὴν ἐξουσία καὶ αποτελοῦν τὸ κέντρο βάρους τῆς ἐφαρμοζόμενης πολιτικῆς τοῦ κράτους τους. (Ομοσπονδιακὴ Δημοκρατία Γερμανίας: Αντενάουερ, Γαλλία: Ντε Γκωλ, Ελλάδα: Καραμανλὴς).

Ο Κ. Καραμανλὴς σε ὅλη τὴ διάρκεια τῆς πολιτικῆς του διαδρομῆς, ἀπὸ τὸ 1955 ἕως τὸ 1995, εἶχε ὡς πυξίδα τὴν ευρωπαϊκὴ ιδέα²⁰ καὶ αγωνίσθηκε γιὰ τὴν ἐνσωμάτωση τῆς Ελλάδας στους κόλπους τῆς Ἐνωμένης Ευρώπης. Τὸ ὄραμά του αὐτὸ υπῆρξε σημαντικὴ παράμετρος τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς του πολιτικῆς καὶ δὲν παρέκκλινε ἀπὸ αὐτὸ τόσο κατὰ τὶς δύο πρωθυπουργικῆς (1955-1963 καὶ 1974-1980), ὅσο καὶ προεδρικῆς του θητείας (1980-1985 καὶ 1990-1995). Ἡ ευρωπαϊκὴ του πολιτικὴ, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πρώτης πρωθυπουργικῆς του θητείας, εἶχε περισσότερο τονι-

17. Κωνσταντίνος Καραμανλὴς: *Αρχεῖο, Γεγονότα καὶ Κείμενα*, ὁ.π., τ. 2, σ. 385.

18. Ο πρωταρχικὸς ρόλος τοῦ Καραμανλὴ στὴ λήψη τῆς συγκεκριμένης ἀπόφασης ἀποδεικνύεται ἀπὸ μαρτυρίες που υπάρχουν στὸ πολιτικὸ του ἀρχεῖο (προσωπικῆς σημειώσεις, ομιλίες, κλπ) καθὼς ἀπὸ τὶς συνεντεύξεις στενῶν του συνεργατῶν κατὰ τὴν περίοδο ἐκείνη, ὅπως τοῦ Ι. Πεσμαζόγλου, Ν. Μάρτη, Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ἰδρύματος «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλὴς», στὸ ἐξῆς ΙΑΙΚΚ.

19. P. Morgan, *Theories and Approaches to International Politics. What Are We to Think?*, USA-London 1990, σσ. 85-125.

20. Γιὰ τὶς ιδέες τοῦ Κ. Καραμανλὴ σχετικά με τὴν ἐνοποίηση τῆς Ευρώπης βλ. Κ. Σβολόπουλος, «Ἡ Ευρώπη τοῦ Καραμανλὴ» στὸ ἐργο: *Ο Κωνσταντίνος Καραμανλὴς καὶ ἡ ευρωπαϊκὴ πορεία τῆς Ελλάδας*, πρακτικὰ διημερίδας τοῦ Ἰδρύματος «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλὴς», 25-26 Νοεμβρίου 1999, Αθήνα 2000, σσ. 32-37 καὶ Γ. Βαληνάκης, «Ἡ ευρωπαϊκὴ ἐνοποίηση στὴ σκέψη τοῦ Κωνσταντίνου Καραμανλὴ», στα πρακτικὰ τῆς Διημερίδας τοῦ Ἰδρύματος «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλὴς» (5-6.10.2000) *Ντε Γκωλ καὶ Καραμανλὴς: Τὸ ἔθνος, τὸ Κράτος, ἡ Ευρώπη*, Αθήνα 2002. Βλ. ἐπίσης Μαριέττα Μινώτου, *Ἡ ευρωπαϊκὴ ἐπιλογή τῆς κυβέρνησης Καραμανλὴ, 1957-1959*, ὁ.π., τὴν ἐνότητα «Ο Κωνσταντίνος Καραμανλὴς καὶ ἡ ευρωπαϊκὴ ιδέα», σσ. 299-318.

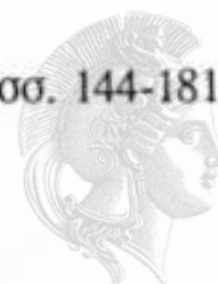
σμένη την ρεαλιστική της πτυχή παρά την ιδεαλιστική. Συγκεκριμένα, ο Κ. Καραμανλής στόχευε η Ελλάδα να εκσυγχρονισθεί πολιτικά και οικονομικά, να διασφαλισθεί η ανάπτυξη της οικονομίας της στο πλαίσιο του δυτικού συνασπισμού και ιδιαίτερα της δυτικοευρωπαϊκής οικονομίας, καθώς και να κατοχυρωθεί η μέχρι τότε μόνιμα απειλούμενη εξωτερική της ασφάλεια. Η αγωνία του για τη διασφάλιση ενός ειρηνικού μέλλοντος για τη χώρα —λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες της κρίσιμης γεωπολιτικής της θέσης— μπορεί να εξηγηθεί, εκτός από τη ρεαλιστική εκτίμηση των δεδομένων και από τα βιώματα που είχε από την παιδική και εφηβική του ηλικία. Γεννήθηκε και μεγάλωσε στη Μακεδονία και από πολύ μικρός υπήρξε μάρτυρας της περιπετειώδους πορείας που ακολούθησε η περιοχή αυτή. Οι διεθνείς συνθήκες ευνοούσαν την ευόδωση των πολιτικών του στόχων, αφού το πλαίσιο του ψυχρού πολέμου δημιουργούσε την ανάγκη ενδυνάμωσης των κρατών που βρίσκονταν σε ευαίσθητες γεωγραφικές ζώνες κοινού ενδιαφέροντος των δύο υπερδυνάμεων, όπως η Ελλάδα²¹.

Εκτός όμως από τον καθοριστικό ρόλο του Κ. Καραμανλή, δεν πρέπει να παραγνωρισθεί η συμβολή του κυβερνητικού του επιτελείου και των εμπειρογνομόνων που τον περιστοίχιζαν και συνεργάζονταν μαζί του στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής πολιτικής της εξεταζόμενης περιόδου. Σημαντικές πολιτικές προσωπικότητες, όπως ο Παναγής Παπαληγούρας, ο Αριστείδης Πρωτοπαπαδάκης, ο Δημήτριος Χέλμης, ο Ξενοφών Ζολώτας και άλλοι, επηρέασαν με την οικονομική τους φιλοσοφία τον Έλληνα πρωθυπουργό στις τελικές του αποφάσεις. Εξέχουσα θέση κατείχε ο οικονομικός σύμβουλος της Τράπεζας Ελλάδος Ιωάννης Πεσμαζόγλου, ο οποίος ανέλαβε την ευθύνη για τις διαπραγματεύσεις στο πλαίσιο του ΟΕΟΣ και στη συνέχεια για τη σύνδεση της Ελλάδας με την ΕΟΚ. Επίσης, σημαντική αναγνωρίζεται η προσφορά του υπουργού των Εξωτερικών Ευάγγελου Αβέρωφ-Τοσίτσα.

Ο Κ. Καραμανλής, χαρακτηριστικό παράδειγμα «ρεαλιστή-πραγματοστή»²² πολιτικού ηγέτη, αντιλαμβάνεται έγκαιρα τη σημασία των ενοποιητικών ζυμώσεων που λαμβάνουν χώρα στη Δυτική Ευρώπη και αποφασίζει,

21. Ο Κ. Καραμανλής ευτύχησε να δει να ολοκληρώνεται η ευρωπαϊκή του πολιτική με την οριστική ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ το 1981, καθώς και με την αποδοχή της ευρωπαϊκής του επιλογής από το ευρύτερο κοινό του ελληνικού πολιτικού και πνευματικού κόσμου. Επίσης, η πολιτική του αυτή εκτιμήθηκε ιδιαίτερα και εξάρθηκε επανειλημμένα από τον ευρύτερο διεθνή περίγυρο και σημαντικές διεθνείς προσωπικότητες. Βλ. Μαριέττα Μινώτου, *ό.π.*, σσ. 299-318. Βλ. επίσης Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής», *In Memoriam: 'Η διεθνής Κοινότητα τιμᾷ τὸν Κωνσταντῖνο Καραμανλῆ*, Αθήνα, 1999.

22. Θ. Κουλουμπής, *Η Ελλάδα στις διεθνείς εξελίξεις*, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 144-181.

ότι η Ελλάδα πρέπει να συμμετάσχει στις διαδικασίες αυτές για πολιτικούς και οικονομικούς λόγους. Με την επιλογή του απέκλειε την απομάκρυνσή της από τη Δύση. Κατά την εκτίμησή του το πρώτο βήμα έπρεπε να πραγματοποιηθεί στο πλαίσιο του ΟΕΟΣ. Ο τελικός στόχος βέβαια της κυβέρνησης ήταν η σύνδεση με το υπερεθνικό σχήμα της ΕΟΚ, γιατί είχε την πεποίθηση ότι στο πλαίσιο του σχήματος αυτού διασφαλίζονται τα πάγια συμφέροντα του ελληνικού κράτους. Το μέσο όμως για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός ήταν η υπό-διαμόρφωση διακρατική ΕΖΕΣ στο πλαίσιο του ΟΕΟΣ. Η συμμετοχή της Ελλάδας στις διαμορφούμενες ευρωπαϊκές οικονομικές ενώσεις έπρεπε να επιτευχθεί το ταχύτερο, χωρίς να χαθεί πολύτιμος χρόνος. Κατά αυτό τον τρόπο, η απόφαση της κυβέρνησης θα είχε ως αποτέλεσμα να ενδυναμωθούν οι δεσμοί που είχε με τις χώρες αυτές τόσο σε οικονομικό επίπεδο, αφού απορροφούσαν τις ελληνικές εξαγωγές, όσο και σε πολιτικό, αφού ήταν οι πολιτικοί της σύμμαχοι στα αμυντικά σχήματα του μεταπολεμικού κόσμου:

«Είναι επομένως ανάγκη εντός τῶν προοπτικῶν αὐτῶν ἐγκαίρως νὰ συλλάβωμεν καὶ νὰ τοποθετήσωμεν τὸ ἐλληνικὸν πρόβλημα καὶ νὰ ἀναζητήσωμεν τὰς λύσεις του»²³.

Παράλληλα με τους προαναφερθέντες λόγους, η επιλογή της ενσωμάτωσης πήγαζε από την πεποίθηση του Κ. Καραμανλή σχετικά με την αναγκαιότητα της βαθμιαίας εμβάθυνσης των δεσμών των κρατών της Δυτικής Ευρώπης, την οποία θεωρούσε αναγκαία τόσο για την Ελλάδα (κατοχύρωση της εθνικής ανεξαρτησίας και της δημοκρατίας, αναβάθμιση του διεθνούς ρόλου, οικονομική ανάπτυξη, θωράκιση έναντι των εξωτερικών απειλών), όσο και για ολόκληρη την Ευρώπη, για πολιτικούς και οικονομικούς λόγους. Το στόχο της εμβάθυνσης ικανοποιούσε περισσότερο το υπερεθνικό σχήμα της ΕΟΚ από τη διακρατική ΕΖΕΣ. Παράλληλα πρέπει να υπογραμμισθεί ότι καθοριστικό ρόλο στην πολιτική που εφάρμοσε η Ελλάδα κατά την εξεταζόμενη περίοδο απέναντι στις τάσεις ευρωπαϊκής ενοποίησης έπαιξε η θετική στάση των ΗΠΑ, καθώς και των άλλων δυτικοευρωπαϊκών συμμάχων της χώρας (Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, Γαλλία, Ιταλία, κλπ) ²⁴.

Η στρατηγική που διαμόρφωσε η ελληνική κυβέρνηση σχετικά με τις διαπραγματεύσεις του ΟΕΟΣ προσδιορίστηκε από μια σειρά αλληλοσυνδε-

23. Τράπεζα της Ελλάδος, Αρχείον Μελετών και Ομιλιών, «Η σύνδεσις της Ελλάδος μετά της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητος», υπό του Ι. Πεσμαζόγλου, Υποδιοικητού της Τραπέζης Ελλάδος, Αθήναι 1962, σ. 9.

24. Μαριέττα Μινώτου, *Η ευρωπαϊκή επιλογή της κυβέρνησης Καραμανλή, 1957-1959*, δ.π.

όμενων παραγόντων. Ο βασικός στόχος της ελληνικής πολιτικής ήταν η συμμετοχή στην υπό διαμόρφωση ΕΖΕΣ με όρους που θα διασφάλιζαν τα ελληνικά οικονομικά συμφέροντα. Στην τελική διαμόρφωση των θέσεων αυτών, οι ανταλλαγές των απόψεων των διαχειριστών των αποφάσεων με τους βασικούς εκπροσώπους των παραγωγικών τάξεων υπήρξαν αποτελεσματικές σε μεγάλο βαθμό²⁵.

Η βρετανική πρόταση, που αποτέλεσε την αρχική βάση των διαπραγματεύσεων για την υπό διαμόρφωση ΕΖΕΣ, αφορούσε μόνο στην ελευθερία της ανταλλαγής των βιομηχανικών προϊόντων. Απέκλειε τα γεωργικά προϊόντα και παραγνώριζε τα στοιχειώδη συμφέροντα των υπό ανάπτυξη χωρών. Η Ελλάδα συμμετείχε ενεργά στις διαπραγματεύσεις του 1957-1958, στο πλαίσιο του ΟΕΟΣ, με συγκεκριμένα επιχειρήματα και προτάσεις, που αφορούσαν σε ζητήματα σχετικά με τη στενή ευρωπαϊκή οικονομική ενοποίηση της Δυτικής Ευρώπης. Επικαλέσθηκε τις αρχές της ευρωπαϊκής και της συμμαχικής αλληλεγγύης για τη διασφάλιση των συμφερόντων της, προβάλλοντας τη σημαντική γεωπολιτική θέση της, σχετικά με τις λεπτές ισορροπίες του μεταπολεμικού διεθνούς συστήματος. Επέμεινε να περιληφθούν και τα γεωργικά προϊόντα στο σύστημα της ελευθερίας των εισαγωγών που θα εφαρμόζαν οι χώρες-μέλη της ΕΖΕΣ, καθώς και να ληφθεί μέριμνα για τη χρηματοδότηση έργων οικονομικής υποδομής στην Ελλάδα²⁶. Παράλληλα, εξέφρασε την υποστήριξη της για πολυμερή οικονομική συνεργασία που θα περιελάμβανε το σύνολο των δυτικοευρωπαϊκών χωρών. Το βασικό αίτημα που πρόβαλε και που περιέκλειε τη γενικότερη φιλοσοφία της στρατηγικής της ήταν η σύμμετρη ανάπτυξη των ευρωπαϊκών χωρών. Επεδίωκε με τον τρόπο αυτό να διασφαλίσει αφενός την εύθραυστη ελληνική οικονομία που άρχιζε να κάνει σταθερά βήματα προόδου και αφετέρου να εμποδίσει την αύξηση της απόστασης που χώριζε τα ισχυρά δυτικοευρωπαϊκά κράτη από τα κράτη της περιφέρειας, δεδομένου ότι η απόσταση αυτή θα οδηγούσε στην οικονομική και πολιτική διάσπαση της Δυτικής Ευρώπης.

Την περίοδο των διαπραγματεύσεων δημιουργήθηκε κοινό μέτωπο των αναπτυσσόμενων χωρών μελών του ΟΕΟΣ —Ελλάδα, Ιρλανδία, Ισλανδία, Τουρκία— που τελικά κατάφεραν να προωθήσουν τα αιτήματά τους, όπως διαφαίνεται στα τελευταία κείμενα των διαπραγματεύσεων. Οι χώρες αυτές υπέβαλαν κοινά υπομνήματα, σύμφωνα με τις αρχικές προτάσεις της Ελλάδας, ευθυγράμμισαν τις πολιτικές τους και άσκησαν πίεση, ώστε να διασφαλισθούν τα συμφέροντά τους. Είναι η πρώτη φορά, που τέθηκε το ζήτη-

25. Ό.π., σσ. 226-229.

26. Ό.π., βλ. κεφ. 4.4, «Η επίσημη στάση της κυβέρνησης Καραμανλή στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων», σσ. 216-257.

μα της συμμετοχής χωρών της Δυτικής Ευρώπης με χαμηλότερο βαθμό ανάπτυξης στα υπό διαμόρφωση οικονομικά ενοποιητικά σχήματα. Το γεγονός αυτό είχε ως επακόλουθο να προβληθεί, για πρώτη φορά τότε, η αναγκαιότητα της εφαρμογής της «πολιτικής συνοχής», η οποία θεσμοθετήθηκε μεταγενέστερα με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη του 1986 και αποτελεί σήμερα μία από τις βασικές αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ο αγώνας της ελληνικής διπλωματίας επικεντρώθηκε κυρίως στους ακόλουθους άξονες: Στο επίπεδο των διμερών συνομιλιών, καθώς και στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ, του Συμβουλίου της Ευρώπης και του ΟΕΟΣ. Ο πρωθυπουργός από κοινού με τις ελληνικές αντιπροσωπίες προσεγγίζουν τις ΗΠΑ²⁷ και τη Δυτική Γερμανία²⁸ και εξασφαλίζουν την υποστήριξή τους.

27. Τον Σεπτέμβριο του 1957 ο Γ. Κασιμάτης, υπουργός άνευ χαρτοφυλακίου, μεταβαίνει στις ΗΠΑ (Ουάσιγκτων) επικεφαλής ελληνικής αντιπροσωπείας για την 12^η Σύνοδο του Συμβουλίου των Διοικητών της Διεθνούς Τράπεζας και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Στο πλαίσιο της επίσκεψης αυτής είχε την ευκαιρία να συζητήσει διάφορα θέματα της ελληνικής και εξωτερικής πολιτικής. Σημαντικές ήταν οι συνομιλίες που είχε για όλα τα οικονομικά ζητήματα που ενδιέφεραν τη χώρα και κυρίως τα σχετικά με τη στάση της Ελλάδας έναντι της ΕΖΕΣ. Βαρύνουσα σημασία είχε η συνάντησή του με τον υπουργό Οικονομικών της Τουρκίας Χασάν Πολατκάν. Το κύριο θέμα που τους απασχόλησε ήταν η κοινή στάση της Ελλάδας και της Τουρκίας σχετικά με την ΕΖΕΣ. Βλ. Μαριέττα Μινώτου, *Η ευρωπαϊκή επιλογή της κυβέρνησης Καραμανλή, 1957-1959*, ό.π., σσ. 209-210.

28. Η ελληνογερμανική προσέγγιση επιτεύχθηκε κλιμακωτά. Η Δυτική Γερμανία αποτελούσε σημαντικό συντελεστή στην πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης και ο καγκελάριος Αντενάουερ ήταν προσωπικότητα διεθνούς κύρους. Επίσης, καθοριστικοί παράγοντες στην επιλογή της προσέγγισης αυτής υπήρξαν αφενός η σημαντική οικονομική συνεργασία που είχε εγκαινιασθεί με τη διμερή συμφωνία της 11ης Νοεμβρίου 1953 (Συμφωνίες Μαρκεζίνη-Έρχαρτ) και αφετέρου ότι η γερμανική αγορά απορροφούσε αξιοσημείωτο μέρος των ελληνικών εξαγωγών. Η πρώτη φάση των ελληνογερμανικών επαφών έλαβε χώρα τον Ιούλιο και τον Νοέμβριο του 1957 στην Ομοσπ. Δημοκρατία της Γερμανίας και κατέληξε σε θετικά αποτελέσματα. Συγκεκριμένα, συμφωνήθηκε η χορήγηση μακροπρόθεσμων πιστώσεων από τη Δυτική Γερμανία και διαγράφηκε σαφέστερη η προοπτική για τη χρηματοδότηση μεγάλων παραγωγικών έργων. Κρίνεται αναγκαίο να επισημανθεί, ότι στο πλαίσιο των συνομιλιών αυτών, οι Δυτικογερμανοί ιθύνοντες προσανατόλισαν την Ελλάδα προς την επιλογή της ενσωμάτωσής της στην ΕΟΚ. Επακολούθησε νέα ελληνογερμανική προσέγγιση τον Νοέμβριο του 1958, με την επίσημη επίσκεψη του Κ. Καραμανλή στη Βόννη. Βασική επιτυχία της ελληνικής κυβέρνησης ήταν ότι με την στρατηγική που ακολούθησε στο ζήτημα αυτό, είχε εξασφαλίσει στα τέλη του 1958, ισχυρά ερείσματα στη Βόννη, τα οποία εξασφάλιζαν σημαντική οικονομική βοήθεια και αξιόπιστο σύμμαχο στον διπλωματικό της αγώνα για τη συμμετοχή της στα υπό διαμόρφωση ευρωπαϊκά οικονομικά σχήματα. Βλ. Μαριέττα Μινώτου, ό.π., σσ. 199-208.

Εφιστούν την προσοχή του συνόλου των κρατών-μελών του ΝΑΤΟ²⁹ και του ΟΕΟΣ στην αναγκαιότητα δημιουργίας θεσμών που θα διασφάλιζαν την αυξανόμενη οικονομική και κοινωνική πρόοδο των χωρών χαμηλότερου βαθμού ανάπτυξης, οι οποίες ανήκουν στην περιφέρεια της Δυτικής Ευρώπης. Η κατανόηση των ελληνικών θέσεων αντανακλάται στις επίσημες ανακοινώσεις στο πλαίσιο των δύο αυτών οργανισμών. Θεωρείται αναγκαίο να επισημανθεί ότι την εφαρμογή της συγκεκριμένης πολιτικής επέβαλλε η γενικότερη διεθνής συγκυρία. Στην αντίθετη περίπτωση, οι δυτικοευρωπαϊκές χώρες χαμηλότερου βαθμού ανάπτυξης που ανήκαν στη σφαίρα επιρροής των ΗΠΑ, θα αποτελούσαν πρόσφορο πεδίο για την επεκτατική πολιτική της ΕΣΣΔ.

Η ελληνική στρατηγική υπήρξε σαφής και σταθερή από την πρώτη επίσημη εκδήλωση, τον Φεβρουάριο του 1957, στη σύσκεψη επιπέδου υπουργών στον ΟΕΟΣ, μέχρι τη διακοπή των διαπραγματεύσεων στα τέλη του 1958. Τα βασικά κείμενα των διαπραγματεύσεων αυτών που αφορούν στην Ελλάδα, δημοσιεύθηκαν στη Λευκή Βίβλο που εκδόθηκε τότε από την ελληνική κυβέρνηση³⁰. Συγκεκριμένα, οι επίσημες ελληνικές θέσεις καταγράφηκαν στο υπόμνημα του Ιουνίου 1957 και στη λεπτομερή ανακοίνωση της ελληνικής αντιπροσωπείας ένα μήνα αργότερα. Το περιεχόμενο του ελληνικού υπομνήματος αναπτύχθηκε στην έδρα του ΟΕΟΣ, στο Παρίσι, από τον Ι. Πεσμαζόγλου, αρχηγό της ελληνικής επιτροπής για την τεχνική και οικονομική υποστήριξη των ελληνικών απόψεων σχετικά με το ζήτημα της ΕΖΕΣ. Ο Ι. Πεσμαζόγλου, σύμφωνα με την ειδησεογραφία της εποχής, «κατέστησε συνείδησιν τῶν μετασχόντων τῆς συσχέψεως ὅτι ἡ ΕΖΕΣ ἢ θὰ περιλάβῃ ὅλα τὰ μέλη τοῦ ΟΕΟΣ ἢ εἶναι καταδικασμένη εἰς ἀποτυχίαν».

Κατά την ελληνική άποψη, προκειμένου να περιληφθούν όλα τα κράτη, έπρεπε να ληφθεί πρόνοια, ώστε να προκύπτουν οφέλη όχι μόνο για τα ισχυρότερα, αλλά και για αυτά που βρίσκονταν υπό ανάπτυξη. Οι θέσεις και τα αιτήματα της Ελλάδας αντιμετωπίστηκαν θετικά και αναγνωρίστηκε ότι, αν δεν ικανοποιηθούν, θα τεθεί σε δοκιμασία η όλη προσπάθεια δημιουργίας της ΕΖΕΣ. Εκφράστηκε ακόμη η επιθυμία να υποβληθεί από την ελληνική αντιπροσωπεία πρόγραμμα για την ανάπτυξη της εθνικής οικονο-

29. Στην πρωθυπουργική διάσκεψη που συνήλθε στο Παρίσι, τον Δεκέμβριο του 1957, στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ, δόθηκε η ευκαιρία στον Κ. Καραμανλή, ο οποίος παρευρέθηκε ως επικεφαλής της ελληνικής αντιπροσωπείας, να προωθήσει μείζονα θέματα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής και να προβάλει τα ελληνικά αιτήματα σχετικά με την υπό διαμόρφωση ΕΖΕΣ. Βλ. Μαριέττα Μινώτου, *ό.π.*, σσ. 211-215.

30. Ministry of Coordination – Ministry of Foreign Affairs: *Greece, the European Community and a Free Trade Area*, White Book, Athens August 1959.

μίας με σαφή αναφορά στις ανάγκες της χώρας³¹. Επομένως, το ελληνικό υπόμνημα πρόβαλε αιτήματα, όπως τη σύνδεση της ΕΖΕΣ με την ευρωπαϊκή ενοποίηση και την «ειδική μεταχείριση» των λιγότερο ανεπτυγμένων κρατών, που από τη φύση τους δεν μπορούσαν να ικανοποιηθούν από μία διακρατική συνεργασία, όπως η ΕΖΕΣ, η οποία έδινε έμφαση, κυρίως, στα βιομηχανικά προϊόντα, αλλά από την υπερεθνική οργάνωση της ΕΟΚ. Συνεπώς είναι δυνατόν να υποστηριχθεί, ότι η βασική απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης να προσανατολισθεί προς την ΕΟΚ, έχοντας την ΕΖΕΣ ως μέσο για την προσέγγισή της, ενυπήρχε ήδη στο βασικό αυτό έγγραφο του θέρους του 1957. Οι απόψεις και τα αιτήματα της Ελλάδας κρίθηκαν εύλογα και δίκαια από τα υπόλοιπα κράτη μέλη του ΟΕΟΣ και αναγνωρίστηκε ότι αν δεν ικανοποιηθούν θα κινδυνεύσει ολόκληρη η προσπάθεια δημιουργίας της ΕΖΕΣ.

Οι ελληνικές θέσεις, όπως προβλήθηκαν στις διαπραγματεύσεις στο πλαίσιο του ΟΕΟΣ, αντικατοπτρίζουν αφενός τη σταθερή προσπάθεια της μη περιθωριοποίησης της χώρας από τη Δυτική Ευρώπη και αφετέρου τις ανησυχίες και τους φόβους της κυβέρνησης από τη μη έγκαιρη και με μη ευνοϊκούς όρους εισδοχή της Ελλάδας στα ευρωπαϊκά οικονομικά σχήματα, εξέλιξη που θα ήταν επιζήμια για τα ελληνικά συμφέροντα. Τα αιτήματα αυτά, η γενικότερη εμπειρία που αποκτήθηκε στο διπλωματικό επίπεδο και οι αποφάσεις που λήφθηκαν στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων του ΟΕΟΣ (1957-1958) υπήρξαν για την κυβέρνηση σταθερή βάση και για τις μετέπειτα διαπραγματεύσεις της που αφορούσαν στη σύνδεσή της με την ΕΟΚ. Σε όλες αυτές τις εξελίξεις η ελληνική παρουσία υπήρξε αξιοσημείωτη και απέδειξε ότι η Ελλάδα μπορούσε να λαμβάνει επιτυχώς πρωτοβουλίες για ευρύτερης σημασίας θέματα και να δρομολογεί εγκαίρως ευοίωνη και ευνοϊκή πορεία για τα συμφέροντα των υπό ανάπτυξη χωρών.

Η ευθύνη των διαπραγματεύσεων σε υπουργικό επίπεδο υπαγόταν στον υπουργό Συντονισμού. Όμως ο Κ. Καραμανλής επέλεξε ως κύριο διαπραγματευτή τον καθηγητή Ι. Πεσμαζόγλου, μέλος οικογένειας με μακρά παράδοση στο δημόσιο βίο, με ειδικές σπουδές και διδακτορικό δίπλωμα από το Καίμπριτζ, καθηγητή Οικονομικών στην Αθήνα και παράλληλα υποδιοικητή της Τράπεζας Ελλάδος. Ο Ι. Πεσμαζόγλου είχε διατελέσει και Γενικός Διευθυντής του Υπουργείου Συντονισμού, κατά την περίοδο 1951-1955, όταν το Υπουργείο επέδειξε μεγάλο δυναμισμό. Από τη θέση αυτή απέκτησε σημαντικές εμπειρίες σε ζητήματα του διοικητικού μηχανισμού και συνεργάστηκε στενά με αξιόλογες προσωπικότητες, μετα-

31. Κωνσταντίνος Καραμανλής: *Αρχείο, Γεγονότα και Κείμενα*, ό.π., τ. 2, σσ. 352-357.

ξύ των οποίων και ο Γ. Καρτάλης, που εκτιμούσε βαθύτατα για τις πολιτικές του ικανότητες³². Επομένως, ο Κ. Καραμανλής επέλεξε για διαπραγματευτή έναν τεχνοκράτη, του οποίου οι πολιτικές πεποιθήσεις δεν ταυτίζονταν με τις δικές του, όμως τις προσέγγιζαν περισσότερο από ό,τι πολλοί πίστευαν³³. Τον Ι. Πεσμαζόγλου διέκρινε, τόσο στο πεδίο των εξωτερικών σχέσεων της χώρας, όσο και στις οικονομικές του αντιλήψεις, το ίδιο στοιχείο που χαρακτήριζε την πολιτική του Καραμανλή, δηλαδή η εξωστρέφεια. Επίσης, ιδιαίτερα εμφανής ήταν η προτίμησή του σε πολυμερείς διαδικασίες, όπως η ΕΟΚ, επειδή πίστευε ότι οι διμερείς σχέσεις υπέκρυπταν τον κίνδυνο της «δορυφοροποίησης» του αδύναμου μέρους, που στην προκειμένη περίπτωση ήταν η Ελλάδα. Όπως ο ίδιος έχει επισημάνει, η συνεργασία του με τον Καραμανλή «ύπηρξε ουσιαστικότερη, ταχύτερη και κάλυπτε όλα τα καιρία προβλήματα που ανέκυπταν»³⁴.

Ωστόσο, πρέπει να μη λησμονείται, ότι ο κύριος χειριστής στον τομέα της διπλωματίας παρέμενε ο υπουργός Εξωτερικών Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσίτσας. Η επιτελική επεξεργασία των θεμάτων, η λεπτομερής διατύπωση των ελληνικών θέσεων, καθώς και ο διαπραγματευτικός χειρισμός ανατέθηκαν σε Επιτροπή από ανώτατους κρατικούς λειτουργούς, πρόεδρος της οποίας ορίστηκε ο Ι. Πεσμαζόγλου, ύστερα από πρόταση του υπουργού Εξωτερικών, Ευάγγελου Αβέρωφ-Τοσίτσα. Αρχικά, μέλη της Επιτροπής ήταν ο Διευθυντής του Υπουργείου Εμπορίου Ι. Κομίτσας, ο Διευθυντής του Υπουργείου Οικονομικών Δ. Μπίμπας, ο Σύμβουλος του Υπουργείου Εξωτερικών Β. Θεοδωρόπουλος, ο Διευθυντής του Υπουργείου Συντονισμού Κ. Γούστης και ο αναπληρωτής Οικονομικός Σύμβουλος της Τράπεζας Ελλάδος Ν. Κυριαζίδης. Στις διαπραγματεύσεις συνέπραξε ενεργά και ο μό-

32. Συνέντευξη του Ι. Πεσμαζόγλου στη συγγραφέα, Νοέμβριος 2001.

33. Κ. Γουντχάουζ, *Καραμανλής: Ο ανορθωτής της Ελληνικής Δημοκρατίας*, Αθήνα 1982, σ. 144.

34. Συνέντευξη του Ι. Πεσμαζόγλου στη συγγραφέα, Νοέμβριος 2001. Ο Ι. Πεσμαζόγλου αναφερόμενος στις μετέπειτα διαπραγματεύσεις για τη σύνδεση της Ελλάδας με την ΕΟΚ υπογράμμισε σχετικά με τον ρόλο του Κ. Καραμανλή: "...Παρακολουθούσε προσωπικά την εξέλιξη των διαπραγματεύσεων. Είχε δώσει έντολη πλήρους κινητοποίησης και χωρίς αυτήν θα ήταν αδύνατο να εξασφαλισθεί ο αναγκαίος εύρύτατος συντονισμός ενεργειών στο εσωτερικό και στο εξωτερικό. Από οπουδήποτε στο εξωτερικό ήμουν σε άπ' ευθείας επικοινωνία μαζί του. Βασικό παράγοντα δύναμης και αποτελεσματικότητας αποτέλεσε ή σταθερότητα και συνέπεια των ελληνικών θέσεων και προτάσεων...". Παράλληλα, επεσήμανε: "...πολύ μεγάλη σημασία είχε ή δραστηριοποίηση και έναρμόνιση των ενεργειών όλων των πρεσβειών της Ελλάδας με συστηματική ενημέρωση και συνεχή ροή συγκεκριμένων οδηγιών. Έξαιρετη ήταν ή συμμετοχή με ένθουσιασμό και άφοσώση του τότε πρέσβη της Ελλάδας στις Βρυξέλλες Χ. Ζαμαρία...". Βλ. Νίτσα Λουλέ (Θεοδωράκη), *Γιάγκος Πεσμαζόγλου*, Αθήνα 1988, σσ. 74-76.

νιμος αντιπρόσωπος της Ελλάδας στον ΟΕΟΣ πρεσβευτής Θ. Χρηστίδης. Λίγο αργότερα συμμετείχε στην ελληνική αντιπροσωπεία και ο Διευθυντής Οικονομικών Υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών πρεσβευτής Κ. Τρανός³⁵. «Κύριο χαρακτηριστικό του έπιτελείου αυτού» ήταν κατά τον Πεσμαζόγλου «ή ψυχοπνευματική ένότητα». Κατά την άποψη του «Ήταν όλοι τους κορυφαίοι δημόσιοι λειτουργοί της χώρας, άφοσιωμένοι στην Έλλάδα και στο έργο τους»³⁶. Επίσης ο Πεσμαζόγλου αναφερόμενος στη βασική ελληνική κατεύθυνση που ακολουθούσε η διαπραγματευτική ομάδα υπογράμμιζε, ότι στόχος ήταν

νά εὐνοοῦμε καὶ νά προωθοῦμε τὸν ἰσχυρότερο πυρήνα τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης, δηλαδή τοὺς Ἑξι. Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις πίστευε ὅτι τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Εὐρώπης ἦταν στὸν πυρήνα αὐτό. Ποτέ ὁμως, δὲν εἴμασταν ἀντίθετοι μὲ τὰ ἄλλα σχέδια ποὺ ὑπῆρχαν καὶ ἀφοροῦσαν τὴν προώθησι τῆς πολυμεροῦς συνεργασίας. Ὁ Καραμανλὴς δὲν ἤθελε ὁμως νά πάρει δημόσια θέση, ἡ ὁποία θὰ ὑποτιμοῦσε ἢ θὰ ἀπεμάκρυνε τὶς βρετανικὲς πρωτοβουλίες. Οἱ ἐξελίξεις στὸ Κυπριακὸ συνιστοῦσαν τὴν ἐξεύρεσι μιᾶς ἰσορροπίας, ἡ ὁποία θὰ ἐπιτυγχάνετο μέσω τῆς συμμετοχῆς τῆς χώρας στὶς διαπραγματεύσεις τοῦ ΟΕΟΣ, ἡ ὁποία οὕτως ἢ ἄλλως θὰ ἦταν χρήσιμη γιὰ νά προβληθοῦν οἱ ἐλληνικὲς θέσεις σχετικὰ μὲ τὴ διαδικασία εὐρωπαϊκῆς ἐνοποίησης...³⁷.

Ο υπουργός Εξωτερικών Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσίτσας, σε μεταγενέστερη αναφορά του σχετικά με τις ευρωπαϊκές εξελίξεις της περιόδου, επεσήμανε ότι οι Έξι της ΕΟΚ ακολουθούσαν συγκεκριμένη πολιτική:

δημιουργούμεθα ἡμεῖς ὡς μία μονὰς καὶ θὰ συνεργασθῶμεν μὲ τοὺς ἄλλους διὰ τῆς ΕΖΕΣ³⁸. ...Ἡ Κοινὴ Ἀγορὰ συνεστήθη μὲ τὴν ἀπόλυτον ἀπόφασιν νά εἶναι μία ἀρχὴ Τελωνειακῆς Ἑνώσεως, ἡ ὁποία ἐντὸς 10-12 ἐτῶν θὰ γίνῃ πλήρης τελωνειακὴ ἔνωσις. Αὐτὸ ἦτο τὸ ξεκίνημα. Ὡς πρὸς δὲ τὰς ὑπολοίπους χώρας, εἰς τοὺς κόλπους τοῦ [Ο]ΕΟΣ, ὁ ὁποῖος ἔκαμε τὴν ἐκκόλαψιν αὐτῶν τῶν Ὁργανισμῶν, ἡ δημιουργία τῆς ΕΖΕΣ ἐθεωρεῖτο ὡς λύσις. Ἀπέβλεπαν οὕτω εἰς μίαν δευτέραν ζώνην ἐκτὸς τῆς Κοινῆς Ἀγοράς, ἡ ὁποία θὰ συνηλλάσσετο τελωνειακῶς ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους μὲ τὴν Κοινὴν Ἀγοράν, ἀλλὰ ἡ ὁποία δὲν θὰ εἶχεν ἴδιον ἐξωτερικὸν δασμολόγιον, ἀλλὰ ἐναντι τρί-

35. Ι. Πεσμαζόγλου, *Υπόμνημα προς την Ακαδημία Αθηνών*, Αθήνα 1992.

36. Ι. Πεσμαζόγλου, *ό.π.*, σ. 16.

37. Συνέντευξη Ι. Πεσμαζόγλου στη συγγραφέα, Οκτώβριος 2001.

38. ΕΠΣΒ, Περίοδος Ε΄ -Σύνοδος Γ΄, Συνεδριάσεις 17.6.1961, σ. 48.

των θα διετήρει τὰ ἔθνικα δασμολόγια. Αὐτὴ ἦτο ἡ γραμμὴ, ἡ ὁποία ἠκολουθήθη, ὄχι ἀπὸ ἡμᾶς, ἀλλὰ ἀπὸ ὁλόκληρον τὴν Εὐρώπην καὶ δι' αὐτὸ εὐρισκόμεθα ἀπὸ τὸ 1957, πρὸ τῆς δημιουργίας τριῶν ὁμάδων ἐργασίας, διὰ νὰ μελετηθοῦν τὰ γεωργικά, τὰ ἐμπορικά καὶ τὰ ἄλλα θέματα τῆς ζώνης ἐλευθέρων συναλλαγῶν. Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1957 ἀποφασίζεται κατ' ἀρχὴν ἡ ἵδρυσις τῆς ΕΖΕΣ, δηλαδή ὀλίγους μῆνας ἀφοῦ ἐτέθη εἰς ἐφαρμογὴν ἡ σύμβασις τῆς Ρώμης. Ἡμεῖς, θεωροῦντες ὅτι ἡ συμμετοχὴ ἡ πλήρης, ἡ ἄμεσος εἰς τὴν τελωνειακὴν ἔνωσιν εἶναι ἐπιζημία καὶ χρειάζεται μία ἄλλη λύσις, ἠσπάσθημεν τὴν λύσιν αὐτῆς τῆς δημιουργίας τῆς ΕΖΕΣ...³⁹. ...Ἐφ' ὅσον οὕτω εἶχον τὰ πράγματα, δὲν ἀπέμενεν ἄλλη ὁδὸς καὶ οὕτω ὑπήρξαμεν ἐκ τῶν πρωτεργατῶν διὰ τὴν ΕΖΕΣ. Ἀργότερον ὁμως, ὄχι ὑπαιτιότιτι ἡμῶν, ἀλλὰ λόγῳ μεγάλων ἀντικειμενικῶν δυσχερειῶν, αἱ ὁποῖαι ἀφεώρων μερικὰς μεγάλας χώρας, τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1958, ἀπεφασίσθη ὅτι ἡ ΕΖΕΣ δὲν δύναται νὰ ἰδρυθῇ καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ, ἡ ὁποία εἶχεν ἰδρυθῇ, διὰ νὰ καταρτίσῃ τὸ καταστατικὸν τῆς διελύθῃ. Ἡμεῖς ἀντιλαμβανόμενοι τὰς συνεπείας τὰς ὁλεθρίας τὰς ὁποίας θὰ εἶχεν ἡ παραμονὴ τῆς Ἑλλάδος ἐκτὸς οἰουδήποτε οἰκονομικοῦ συνασπισμοῦ, ἡ σύνθλιψις τῆς μεταξὺ τῶν μεγάλων οἰκονομικῶν συνασπισμῶν, ἀρχίσαμεν αὐτόχρημα τὴν ἐπομένην τὰς ἐπαφάς, εἰς τοιοῦτον σημεῖον, ὥστε τὸν Ἰούνιον τοῦ 1959 εἰσήλθομεν ἐπισήμως εἰς λεπτομερεῖς διαπραγματεύσεις⁴⁰.

Ἄξιο μνείας εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων του ΟΕΟΣ επιτεύχθηκε στενὴ συνεργασία μεταξὺ τῆς Ελλάδας καὶ τῆς Τουρκίας. Τὸ οξύμωρο εἶναι, ὅτι σε μία περίοδο που ἡ ιστορικὴ ἐρευνα ἔχει καταγράψει τὴν αρνητικὴ πλευρὰ των σχέσεων των δύο χωρῶν, λόγω του κυπριακοῦ ζητήματος, παράλληλα δὲν ἔχει διαφωτίσει καὶ τὴ θετικὴ πλευρὰ των ελληνοτουρκικῶν σχέσεων, ὅπως αὐτὴ εκφράσθηκε μέσα ἀπὸ τὴν προβολὴ κοινῶν οικονομικῶν αιτημάτων κατὰ τὴ διάρκεια των προσπαθειῶν τους νὰ ενσωματωθοῦν στα ευρωπαϊκά οικονομικά σχήματα. Εὐλόγα δημιουργεῖται τὸ ἀκόλουθο ερώτημα: Ποιοὶ διεθνεῖς, περιφερειακοὶ καὶ εσωτερικοὶ παράγοντες ὥθησαν τὰ δύο κράτη στὴ χάραξη κοινῶν θέσεων στὸ πεδίο τῆς οικονομικῆς τους πολιτικῆς σε μία περίοδο μάλιστα που τὸ κυπριακὸ ζήτημα τα ἔφερε ἀντιμέτωπα; Στὴ διαπλοκὴ των συμφερόντων των δύο χωρῶν, στὴ θέση που ἀπέκτησαν στὸ διεθνὲς σκηνικὸ, ἀλλὰ καὶ στὴ μορφή των μεταξὺ τους σχέσεων, καταλυτικὸ ρόλο ἐπαιξαν ἡ διεθνὴς

39. ΕΠΣΒ, ὁ.π.

40. ΕΠΣΒ, Περίοδος Ε - Σύνοδος Γ, Τόμος Δ, Συνεδρίασις 17.6.1961, σ. 48.

συγκυρία και το κοινό τους στοιχείο να βρίσκονται σε γεωγραφική εγγύτητα και σε γεωστρατηγικά κρίσιμα σταυροδρόμια. Οι δύο χώρες, παρά το κυπριακό ζήτημα που αποτελούσε σημείο τριβής και εντάσεων και βρισκόταν κατά την περίοδο αυτή σε πολύ τεταμένη φάση, είχαν, τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, την αίσθηση της γενικότερης κοινότητας συμφερόντων και ήταν υπέρ της διατήρησης του status quo στην περιοχή. Η σύγκλιση των ελληνοτουρκικών συμφερόντων εκδηλώθηκε αρχικά κατά την πρώιμη μεταπολεμική περίοδο με την επιθυμία τους να ενταχθούν στο δυτικό σύστημα και να ζητήσουν ειδική αμυντική κάλυψη⁴¹. Οι ΗΠΑ, λαμβάνοντας υπόψη, ότι η γεωγραφική στρατηγική θέση τους ήταν καθοριστική για τις λεπτές μεταπολεμικές ισορροπίες, ανταποκρίθηκαν στην επιθυμία τους με το γνωστό Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ. Άμεση συνέπεια της παραπάνω στρατηγικής ήταν η προσχώρηση της Ελλάδας και της Τουρκίας σε δυτικούς οργανισμούς (ΟΕΟΣ, Συμβούλιο της Ευρώπης) και η συμμετοχή τους σε αμυντικές στρατιωτικές συμμαχίες του δυτικού στρατοπέδου (ΝΑΤΟ). Την περίοδο 1957-1959 και οι δύο χώρες εκδήλωσαν την επιθυμία να συμμετάσχουν στα υπό διαμόρφωση ευρωπαϊκά οικονομικά σχήματα. Η εσωτερική πολιτική και η οικονομική τους σταθερότητα, αλλά και η διεθνής συγκυρία έπαιξαν σημαντικό ρόλο στο ευρωπαϊκό άνοιγμά τους. Οι λόγοι του ευρωπαϊκού προσανατολισμού τους ήταν πολιτικοί και οικονομικοί. Και οι δύο χώρες επιθυμούσαν τη βαθύτερη ενσωμάτωσή τους στον δυτικοευρωπαϊκό κορμό και την εγκαθίδρυση μόνιμων δεσμών με την Ευρώπη. Επίσης, μέσα από τη διαδικασία της ενσωμάτωσής τους στα δυτικοευρωπαϊκά σχήματα πρόσβλεπαν στον εξευρωπαϊσμό και εκσυγχρονισμό του οικονομικού και κοινωνικού τους ιστού. Ένας από τους βασικούς οικονομικούς λόγους, καθοριστικής σημασίας και για τις δύο χώρες, ήταν ο μεγάλος αριθμός εξαγωγών τους που κατευθύνονταν προς τις χώρες της ΕΟΚ, καθώς και τα χρηματοδοτικά οφέλη που οι δύο χώρες στόχευαν να αποκομίσουν με την προσχώρησή τους σε αυτά, δεδομένου ότι και οι δύο βρίσκονταν σε κατάσταση οικονομικής εξέλιξης και ήταν αναγκαίο να βρεθούν τρόποι να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα, επειδή κατά τη δεκαετία του '50 μειωνόταν η αμερικανική βοήθεια, που είχε αποτελέσει μοχλό ανάπτυξης τα προηγούμενα χρόνια. Οι επιδιώξεις τους ενισχύονταν από την ευνοϊκή στάση των ΗΠΑ,

41. Β. Κουφουδάκης, Χ.Τσαρδανίδης, Κ. Σωτηρέλης, *Η πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο. Πολιτικές και Στρατηγικές επιπτώσεις για την Ελλάδα, την Τουρκία και τη Σαουδική Αραβία*, Αθήνα 1989, Στ. Πεσμαζόγλου, *Ευρώπη-Τουρκία, Ιδεολογία και Ρητορεία*, Αθήνα 1993, Β. Kuniholm, *The Near East Connection Greece and Turkey in the Reconstruction and Security of Europe, 1946-1952*, Brookline 1984.

κατά την άποψη των οποίων η συμμετοχή των ευρωπαϊκών οικονομικών οργανισμών στη διαδικασία της οικονομικής απογείωσης των υπό ανάπτυξη χωρών που βρίσκονταν στην εμπροσθοφυλακή της κοινής άμυνας της Δύσης επισφράγιζε την αλληλεγγύη του δυτικού κόσμου.

Διαφοροποίηση στην πολιτική προσέγγισης της Ελλάδας με την Τουρκία σημειώνεται στα τέλη του 1958, μετά τη διακοπή των διαπραγματεύσεων του ΟΕΟΣ και τον προσανατολισμό της Ελλάδας προς την κατεύθυνση της σύνδεσής της με την ΕΟΚ. Ο Ι. Πεσμαζόγλου σε αναφορές του υποστήριζε με σαφήνεια, ότι η Ελλάδα έπρεπε να προχωρήσει μόνη της για τη διαμόρφωση καθεστώτος σύνδεσης με την ΕΟΚ και όχι σε συνδυασμό με την Τουρκία⁴².

Αποτελεί κοινή παραδοχή, που δεν αμφισβητείται από τη σχετική τουρκική, αλλά και ευρωπαϊκή βιβλιογραφία, πως ο κυριότερος άμεσος λόγος της τουρκικής αίτησης σύνδεσης με την ΕΟΚ υπήρξε η προηγηθείσα αίτηση σύνδεση της Ελλάδας. Ένας από τους κορυφαίους Τούρκους δημοσιολόγους, δημοσιογράφους ο Mehmet Ali Birand, τόνιζε:

πώς τὸ 1959, ἐὰν ἡ Ἑλλάδα δὲν εἶχε ὑποβάλει αἴτηση σύνδεσης, καὶ ἡ Τουρκία θὰ ἀντιμετώπιζε μὲ σκεπτικισμό τὸ ἐνδεχόμενο. Ὅμως ἡ ἑλληνικὴ αἴτηση ἀποτελοῦσε ἀπὸ μόνη της αἴτιο ἐπαρκές γιὰ νὰ ἀκολουθήσει ἡ Τουρκία.... Ἡ τουρκικὴ παράδοση στὴ χάραξη τῆς ἐξωτερικῆς της πολιτικῆς ἀπαιτοῦσε τὴ στενὴ παρακολούθηση τῆς Ἑλλάδας, ἔτσι ὥστε νὰ μὴν ξαναχρησιμοποιήσει τὸ ἰδιαίτερο πολιτικὸ καὶ οἰκονομικὸ βάρος ποὺ θὰ τῆς προσέδιδε ἡ σταδιακὴ ἔνταξή της στὴν Εὐρώπη ἐνάντια στὴν Τουρκία. Αὐτὴ ἡ ἰδέα κυριαρχοῦσε στὴ σκέψη τῶν Τούρκων πολιτικῶν καὶ ἦταν ριζωμένη σὲ μία ἀμοιβαία καχυποψία μὲ ἱστορικὸ βάθος: ὁ φόβος καὶ ἡ γνώση πὼς ἡ Ἑλλάδα ὑπῆρξε καὶ παρέμενε τὸ «χαϊδεμένο παιδί» τῆς Δύσης...⁴³.

Μετά την άγονη έκβαση των διαπραγματεύσεων για τη σύσταση της «μεγάλης ΕΖΕΣ» στο πλαίσιο του ΟΕΟΣ και τη μετέπειτα δημιουργία της «μικρής ΕΖΕΣ» από τη Μεγάλη Βρετανία (1960), η Ελλάδα αντιμετώπισε το δίλημμα ποιο ευρωπαϊκό σχήμα θα ακολουθήσει: Την ΕΟΚ ή τη «μικρή ΕΖΕΣ»⁴⁴; Ο Έλληνας πρωθυπουργός, ήδη από τις αρχές του 1958, προσα-

42. ΙΑΙΚΚ, Αρχείο Κ. Καραμανλή, Σημείωμα με τίτλο «Ελληνοτουρκική συνεργασία δια την υποστήριξιν κοινού ενδιαφέροντος οικονομικών αιτημάτων και απόψεων», 27.4.1959, Φ8Α/2110.

43. Στ. Πεσμαζόγλου, *ό.π.*, σσ. 23-24.

44. «Ἡ Ἑλλάς... εὐρέθη πρὸ δύο σχημάτων, τοῦ σχήματος τῆς Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητος καὶ τοῦ σχήματος τῆς ζώνης ἐλευθέρων συναλλαγῶν, ἥτοι τῆς Συνθήκης τῆς Ρώμης καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς Συνθήκης τῆς Στοκχόλμης... Διατί ἡ

νατολίσθηκε προς τη νεογέννητη ΕΟΚ. Η επιλογή του ήταν περισσότερο πολιτική παρά οικονομική. Στο ακόλουθο απόσπασμα διαφαίνονται εναργέστατα οι θέσεις του:

‘Ως πρωθυπουργός της Ελλάδας κατά τὸ 1959, με πίστη στὴν πολιτική καὶ οἰκονομική ἀναγκαιότητα τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐνοποιήσεως, ὡδήγησα τὴν Ἑλλάδα στὴν Εὐρωπαϊκὴ Οἰκονομικὴ Κοινότητα ἀμέσως μετὰ τὴν ἴδρυσίν της ... Ἡ Ἑλλάς ἔγινε ἡ πρώτη χώρα ποὺ συνεδέθη μετὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Οἰκονομικὴ Κοινότητα μετὰ μίαν Συμφωνίαν Συνδέσεως ποὺ ὑπεγράφη τὸ 1961. Ἐπρόκειτο βασικά γιὰ μία πολιτικῆς φύσεως ἀπόφαση ποὺ μαρτυρεῖ τὴν πίστιν τῆς Ἑλλάδας στὴν εὐρωπαϊκὴ ιδέα, ιδίως ἂν λάβῃ κανεὶς ὑπ’ ὄψιν ὅτι ἀκριβῶς τὴν ἴδια ἐποχὴ ἄλλες εὐρωπαϊκὲς χῶρες προωθοῦσαν τὴν ἴδρυσιν μιᾶς Ἐλευθέρας Ζώνης Συναλλαγῶν, μετὰ χαλαροὺς ὀργανικοὺς δεσμούς, στὴν ὁποίαν ἡ Ἑλλάς εἶχε τὴν ἐπιλογὴ νὰ μετὰσχῃ. Ἡ Συμφωνία Συνδέσεως ποὺ ἔχει σφυρηλατήσει τοὺς πιὸ στενοὺς δεσμούς, τοὺς ὁποίους ἡ Κοινότης ἔχει μέχρι σήμερα ἀναπτύξει μετὰ οἰαδήποτε ἄλλη χώρα, προβλέπει τὴν προσχώρησιν τῆς Ἑλλάδας στὶς Εὐρωπαϊκὲς Κοινότητες, ὅταν θὰ μποροῦσε νὰ ἀναλάβῃ τὶς ὑποχρεώσεις πλήρους μέλους...⁴⁵.

Ο Κ. Καραμανλὴς διέκρινε στὴν ΕΟΚ ἐξελικτικὴ δυναμικὴ, σε ἀντίθεση μετὰ τὴ στατικότητα ποὺ ἐπρόκειτο μελλοντικὰ νὰ χαρακτηρίζει τὴν ΕΖΕΣ. Ἡ ιστορικὴ εξέλιξη τῶν δύο αὐτῶν διεθνῶν ὀργανισμῶν ἐπιβεβαίωσε τὴ διορατικότητά του. Επέλεξε δηλαδὴ τὴν ΕΟΚ σε χρονικὴ περίοδο κατὰ τὴν ὁποία τὰ πλεονεκτήματα τῆς μίας ἢ τῆς ἄλλης λύσεως δὲν ἦταν ἀκόμη ἐμφανή. Συγκεκριμένα, πίστευε ὅτι στὸ πλαίσιο τῆς ΕΟΚ, ἡ χώρα θὰ μποροῦσε νὰ λύσει κατὰ τρόπο ριζικὸ τὰ δύο μεγάλα διαχρονικὰ προβλήματα ποὺ τὴν ταλαιπωροῦσαν, δηλαδὴ τῆς ἐξωτερικῆς τῆς ἀσφάλειας καὶ τῆς οἰκονομικῆς τῆς ἀνάπτυξης. Μετὰ τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν πίστευε ὅτι ἡ Ἑλλάδα ἀφενὸς θὰ ἀπαλλασσόταν ἀπὸ τὸ «ἄγχος» ποὺ τῆς δημιουργοῦσε ἡ γεωγραφικὴ τῆς θέση καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἀναζητῇ «προστάτες» καὶ ἀφετέρου θὰ ἀκολουθοῦσε τροχιά ἀνάπτυξης καὶ πολιτισμικῆς προόδου, ὥστε με ἐπιτυχία νὰ ἀνταποκρίνεται στὶς μελλοντικὲς προκλήσεις. Σε

προτίμησιν μας πρὸς τὴν ΕΟΚ; Ὑπῆρχεν ἀνάγκη νὰ συνδεθῇ ἡ Ἑλλάς μετὰ οἰανδήποτε ἄλλην Κοινότητα ἢ Συμφωνίαν ἢ Συνθήκην; Δὲν ἦδύνατο νὰ παραμείνῃ μόνη ἐντὸς τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ χώρου...». ΕΠΣΒ, Συνεδρίασις ΙΖ', 24.1.62, σ. 306. Απόσπασμα ἀγόρευσης Λ. Δερτιλή ὁ ὁποῖος στὴ συνέχεια ἀναλύει τὴν ορθότητα τῆς ἐπιλογῆς τῆς σύνδεσης μετὰ τὴν ΕΟΚ.

45. Απόσπασμα ἀπὸ τὴν ομιλία τοῦ Καραμανλὴ στὴν ἐδρα τῆς Επιτροπῆς τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων στὶς 27.1.1978, Κωνσταντῖνος Καραμανλὴς, ὁ.π., τ. 10, σ. 104.

κείμενο του αναφερόμενος στη τελική του απόφαση να συνδέσει την Ελλάδα με την ΕΟΚ, υπογραμμίζει:

Μέχρι τὸ 1958 ἦμουν ὑποχρεωμένος νὰ ἀσχολοῦμαι συνεχῶς μὲ τὰ ἐσωτερικὰ προβλήματα τῆς χώρας καὶ κυρίως μὲ τὴν οἰκονομική της ἀνάπτυξη. Τὰ προβλήματα αὐτὰ σὲ συνδυασμὸ καὶ μὲ τὸ ἐκρηκτικὸ θέμα τῆς Κύπρου, περιώριζαν τὶς δυνατότητες μου νὰ ἀσχοληθῶ καὶ νὰ προωθῆσω τὶς ἐξωτερικὲς σχέσεις τῆς χώρας. Μετὰ τὴ διευθέτηση ὁμως τοῦ Κυπριακοῦ, πραγματοποιήσα ἀλλεπάλληλες ἐπισκέψεις στὸ ἐξωτερικὸ γιὰ νὰ ἀποκαταστήσω κλονισθείσας φιλίας, νὰ προωθῆσω τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας καὶ προπαντὸς νὰ κατοχυρώσω τὴν ἀσφάλεια τῆς χώρας. Καὶ αὐτὸ τὸ τελευταῖο ἔχει ἰδιαίτερη σημασία ἂν ληφθεῖ ὑπόψη ἡ κρίσιμη γεωπολιτικὴ τῆς θέσης. Ἡ Ἑλλάδα, πλαισιωμένη ἀπὸ ἐχθρικοὺς, ἀλλόφυλους λαοὺς, ζοῦσε μόνιμα μὲ τὸ ἄγχος ἐνὸς τοπικοῦ πολέμου. Ὅλοι οἱ γείτονες τῆς εἶχαν κατὰ καιροὺς βλέψεις εἰς βάρος της. Ἡ Βουλγαρία στὴ Θράκη, ἡ Γιουγκοσλαβία στὴ Μακεδονία καὶ ἡ Τουρκία στὴν Κύπρο καὶ τὰ ἀνατολικά νησιά της. Αὐτὸς ἄλλωστε ἦταν καὶ ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο μὲ ἐπιμονὴν ἐπεδίωξα νὰ ἐντάξω τὴ χώρα μας στὴν ὑπὸ διαμόρφωση Ἐνωμένη Εὐρώπη. Πίστευα ὅτι, ἂν τελικὰ ἡ Εὐρώπη ἐνωθεῖ καὶ ἡ Ἑλλάδα ἀποτελέσει μιὰ Πολιτεία τῆς Εὐρωπαϊκῆς Συμπολιτείας, θὰ κατοχύρωνε τὴν ἀνεξαρτησία της, ἀφοῦ κανένας δὲν θὰ μπορούσε νὰ τὴν προσβάλλει χωρὶς νὰ προκαλέσει πόλεμο εὐρωπαϊκό...⁴⁶.

Ἡ περίπτωση νὰ ἀκολουθήσει ἡ Ελλάδα τὸ δεύτερο σχῆμα αποκλείσθηκε σχεδὸν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ γιὰ οικονομικοὺς λόγους, ἐπειδὴ ἡ «μικρὴ ΕΖΕΣ» δημιουργοῦσε μιὰ ζώνη ἐλεύθερου ἐμπορίου μόνον γιὰ τα βιομηχανικά προϊόντα, χωρὶς νὰ περιλαμβάνει ρυθμίσεις γιὰ τὴ γεωργία, που ἦταν τομέας ζωτικῆς σημασίας γιὰ τὴν ἐλληνικὴ οἰκονομία. Επίσης, στὸ πλαίσιο τῆς «μικρῆς ΕΖΕΣ» ἡ Ελλάδα δὲν θὰ εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ λάβει βοήθεια γιὰ τὴν προώθηση τῆς οικονομικῆς τῆς ἀνάπτυξης, ὅπως αὐτὸ θὰ συνέβαινε στὸ πλαίσιο τῆς ΕΟΚ.

Μέχρι τὴ διακοπὴ τῶν διαπραγματεύσεων στὸ πλαίσιο τοῦ ΟΕΟΣ γιὰ τὴ δημιουργία ευρύτερης ΕΖΕΣ, ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ἐπεδίωκε, ὅπως προαναφέρθηκε, τὴ σύνδεση μὲ τὴν ΕΟΚ μέσω τῆς «μεγάλης ΕΖΕΣ». Μετὰ ὁμως τὴ διακοπὴ τῶν διαπραγματεύσεων προωθήθηκε ἡ χωριστὴ σύνδεσή της μὲ τὴν Κοινὴ Αγορά. Οἱ υπεύθυνοι τοῦ χειρισμοῦ τῶν ευρωπαϊκῶν ζη-

46. Κωνσταντῖνος Καραμανλῆς: Ἀρχεῖο Γεγονότα καὶ Κείμενα, ὁ.π., τ. 4, σσ. 73-74. Βλ. ἐπίσης ΙΑΙΚΚ, Ἀρχεῖο Κωνσταντίνου Καραμανλῆ, Φ71Α, σημείωμα Κ. Καραμανλῆ, κατὰ τὴ διαμονή του στὸ Παρίσι τὴν περίοδο τῆς αυτοεξορίας του, χ.η.

τημάτων κατέστρωσαν την ανάλογη πολιτική που θα καθιστούσε το στόχο τους πραγματικότητα. Κατεξοχήν αρμόδιος των σχετικών θεμάτων παρέμενε ο Ι. Πεσμαζόγλου, ο οποίος, από κοινού με τα υψηλά κυβερνητικά στελέχη, τον υπουργό Εξωτερικών Ευάγγελο Αβέρωφ-Τοσίτσα, τον υπουργό Συντονισμού Α. Πρωτοπαπαδάκη, καθώς και με την καθοδήγηση του Έλληνα πρωθυπουργού Κ. Καραμανλή, προγραμμάτισαν τις διπλωματικές κινήσεις που έπρεπε η Ελλάδα να υιοθετήσει. Οι διαπραγματεύσεις που είχαν προηγηθεί τα δύο προηγούμενα χρόνια είχαν προικοδοτήσει την ελληνική κυβέρνηση με σημαντικά διπλωματικά «ατού». Η Ελλάδα, «εξερευνώντας» το πεδίο, προσπαθώντας να διαγνώσει τις προθέσεις «υποστηρικτών» ή «αντιπάλων» και δημιουργώντας «συμμαχικά μέτωπα», απέκτησε σημαντική εμπειρία. Ο Έλληνας πρωθυπουργός είχε δημιουργήσει επί υψηλού πολιτικού επιπέδου, «χρήσιμες προσβάσεις» σε κορυφαίες προσωπικότητες της ευρωπαϊκής πολιτικής σκηνής, όπως ο καγκελλάριος Αντενάουερ. Παράλληλα, η χώρα απέκτησε την ευκαιρία να συνειδητοποιήσει τις ανάγκες της μέσα στο πλαίσιο των νέων υπό διαμόρφωση ευρωπαϊκών οργανισμών, να τις συγκεκριμενοποιήσει σε εξειδικευμένα αιτήματα που πρόβαλε στη συνέχεια στο σύνολο των δυτικοευρωπαϊκών χωρών μελών του ΟΕΟΣ και τελικά να εξασφαλίσει θετική για αυτά ανταπόκριση. Σε σημείωμα του ο Ι. Πεσμαζόγλου υπογραμμίζει ότι το έδαφος που κέρδισε η Ελλάδα, στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων του ΟΕΟΣ, αναγνωρίστηκε από τους ιθύνοντες της ΕΟΚ και αποτέλεσε τη βάση για τις μετέπειτα διαπραγματεύσεις που αφορούσαν στη σύνδεσή της με αυτή:

εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ Προέδρου τῆς Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιτροπῆς, σαφῶς ἀναγνωρίζεται ὅτι διὰ τὰς εὐρωπαϊκὰς ὑπὸ ἀνάπτυξιν χώρας, δηλαδὴ κυρίως τὴν Ἑλλάδα, Τουρκίαν, Ἰρλανδίαν καὶ Ἰσλανδίαν, θὰ πρέπει νὰ διαμορφωθοῦν αἱ λύσεις αἱ ὁποῖαι συνεζητήθησαν καὶ κατ' ἀρχὴν συμφωνήθησαν κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις τοῦ 1957 καὶ 1958 διὰ τὴν ΕΖΕΣ... Συμφωνήθη ἐπίσκεψις εἰς Ἀθήνας... τοῦ Προέδρου καὶ Ἀντιπροέδρου τῆς Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὴν ἑναρξιν διαπραγματεύσεων ἐπὶ τῶν βάσεων τὰς ὁποίας ἀπεδέχθη ἡ Εὐρωπαϊκὴ Οἰκονομικὴ Ἐπιτροπὴ, δηλαδὴ ἐκείνων αἱ ὁποῖαι διεμορφώθησαν κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις διὰ τὴν ΕΖΕΣ...⁴⁷.

Το χρονικό σημείο που αποτέλεσε την αφετηρία της ελληνικής πορείας προς τη χωριστή σύνδεση με την ΕΟΚ, χρονολογείται στις αρχές του 1958.

47. ΙΑΙΚΚ, Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Φ8Α 2113, έκθεση Ι. Πεσμαζόγλου με τίτλο: *Εξελίξεις και προοπτικά εις τας διαπραγματεύσεις μετά της Ευρωπαϊκῆς Οικονομικῆς Κοινότητος*, 9.4.1959.

Κατά την περίοδο αυτή ο Κ. Καραμανλής, σταθμίζοντας τα πολιτικά και οικονομικά δεδομένα, σκόπευε η Ελλάδα να ακολουθήσει «απευθείας» το δρόμο της ΕΟΚ και όχι μέσω της ΕΖΕΣ που επρόκειτο να ιδρυθεί στο πλαίσιο του ΟΕΟΣ. Στις 26 Φεβρουαρίου 1958 δημοσιεύθηκαν και σχετικές πληροφορίες:

υπάρχει, εκτός των άλλων σκέψις δι' είσοδον της χώρας απευθείας εις την Κοινήν Ευρωπαϊκήν Ἀγοράν, ἡ ὁποία ἀρχίζει λειτουργοῦσα ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1959, χωρὶς νὰ ἀναμένωνται τὰ ἀποτελέσματα ἐκ τῶν διαπραγματεύσεων διὰ τὴν εὐρύτεραν Εὐρωπαϊκὴν Ζώνην Ἐλευθέρων Συναλλαγῶν...

Αναφορικά με το ζήτημα αυτό ανταλλάχθηκαν απόψεις μεταξύ των μελών της ελληνικής αντιπροσωπείας στο Παρίσι και των εκπροσώπων της Κοινής Ευρωπαϊκής Αγοράς. Όμως οι ίδιες πηγές διευκρίνιζαν ότι από την ελληνική κυβέρνηση δεν είχε υποβληθεί επίσημη πρόταση ούτε και είχε αποφασισθεί οτιδήποτε σχετικό⁴⁸. Ο Ι. Πεσμαζόγλου, σημαντικός συντελεστής του σχεδιασμού της ελληνικής ευρωπαϊκής πολιτικής κατά την περίοδο αυτή και ο κατεξοχήν υπεύθυνος για την προβολή των ελληνικών αιτημάτων στο πλαίσιο του ΟΕΟΣ, πίστευε ότι η ΕΖΕΣ του ΟΕΟΣ, όπως προαναφέρθηκε, ήταν το «ασφαλέστερο και αυτονόητο κανάλι» για να συμμετάσχει η Ελλάδα στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης⁴⁹. Παράλληλα όμως, επεσήμανε τη βαρύνουσα σημασία που είχε η δημιουργία της ΕΟΚ:

Ἀποτελεῖ νομίζω σήμερον γενικωτέραν πεποίθησιν ὅτι, ἀνεξαρτήτως τῶν ἱστορικῶν καὶ πολιτικῶν αἰτίων τὰ ὁποῖα ἔθεσαν εἰς κίνησιν καὶ προωθοῦν τὴν οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν ἐνοποίησην τῶν ἑξ χωρῶν....., ἰδίως διὰ τῆς λεγομένης «Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητος» ἢ «Εὐρωπαϊκῆς Κοινῆς Ἀγοράς» καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν ἀρχῶν αἱ ὁποῖαι διέπουν τὴν σχετικὴν διαδικασίαν, τὰ ἑξ αὐτῆς ἀποτελέσματα εἶναι δύσκολο νὰ ἀνατραποῦν... Πάντως ἀνεξαρτήτως τῶν ἐνδεχομένων αὐτῶν, παραμένει ὡς ἀφετηρία διὰ τὰς σκέψεις μας ἡ διαπίστωσις ὅτι ἡ Κοινότης τῶν ἑξ χωρῶν ἀποτελεῖ πραγματικότητα καὶ καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις τὸν πυρῆνα γενικωτέρας εὐρωπαϊκῆς ἐνότητος...⁵⁰.

48. Κωνσταντίνος Καραμανλής: *Αρχεῖο, Γεγονότα καὶ Κείμενα*, Αθήνα 1994, τ. 3, σ. 74.

49. Προφορική μαρτυρία του Ι. Πεσμαζόγλου σε συνεντεύξεις που μου παραχώρησε (1995, 2001).

50. Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Ἀρχεῖον Μελετῶν καὶ Ὁμιλιῶν, «Ἡ σύνδεσις τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητος», ὑπὸ τοῦ Ἰ. Πεσμαζόγλου, Ὑποδιοικητοῦ τῆς Τραπεζῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1962, σ. 8.

Η πολιτική που ακολούθησε η ελληνική κυβέρνηση, όταν κλήθηκε να επιλέξει, μετά το ναυάγιο των διαπραγματεύσεων, ένα πολυμερές χαλαρό σύστημα τύπου ΕΖΕΣ —που ίσως θα δημιουργείτο στο μέλλον— ή την ΕΟΚ αποτυπώνεται στο ακόλουθο σχέδιο του υπομνήματος προς τον Γερμανό υπουργό Εθνικής Οικονομίας Λ. Έρχαρτ:

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις συμμερίζεται πλήρως τὴν ἀνάγκην καὶ δὲν θὰ παύσῃ παρέχουσα πλήρη ὑποστήριξιν εἰς τὰς προσπάθειας ἐξευρέσεως μιᾶς εὐρείας πολυμεροῦς λύσεως διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἐνοποίησην ὅλων τῶν Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν ἐνώπιον ὅμως τοῦ δημιουργηθέντος ἀδιεξόδου καὶ τοῦ κινδύνου περαιτέρω καθυστερήσεως μιᾶς τοιαύτης πολυμεροῦς συμφωνίας, εἶναι ζωτικῆς σημασίας ἡ ταχύτερα δυνατὴ πραγματοποίησις μιᾶς ἰδιαίτερας συμφωνίας διὰ τὴν σύνδεσιν ἐπὶ σκοπῷ πλήρους ἐντάξεως τῆς Ἑλλάδας εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Οἰκονομικὴν Κοινότητα...⁵¹.

Η περίοδος 1957-1959 σηματοδοτείται από την απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης να υποβάλει αίτηση σύνδεσης προς την ΕΟΚ, τον Ιούνιο του 1959. Η επιλογή να ακολουθήσει η Ελλάδα τον δρόμο της σύνδεσης και όχι της ένταξης, κρίθηκε αναγκαία, με το σκοπό να συντελεσθεί ομαλά η ενσωμάτωσή της στην ευρωπαϊκή οικονομία. Το 1958, όταν ο Κ. Καραμανλής προσανατολιζόταν προς την ΕΟΚ, ο βαθμός ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας και η διάρθρωση της παραγωγής δεν επέτρεπε στην Ελλάδα να αναλάβει αμέσως και ολοκληρωτικά το βάρος των υποχρεώσεων μιας χώρας-μέλους χωρίς μακρά και κατάλληλη προετοιμασία. Επομένως, για τον λόγο αυτό, επέλεξε αντί της άμεσης προσχώρησης, τη μορφή της σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ, προσβλέποντας στην ομαλή είσοδο της χώρας στο δυτικοευρωπαϊκό σύστημα. Η συμφωνία σύνδεσης δημιουργούσε τη στενότερη μορφή συνεργασίας της ΕΟΚ με τρίτη χώρα και κυρίως αποτελούσε την έκφραση της πολιτικής βούλησης της Ελλάδας να συμμετάσχει ενεργά και ισότιμα στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης, αμέσως μόλις η ανάπτυξη της χώρας θα το επέτρεπε⁵². Οπωσδήποτε, η σύνδεση δεν ήταν αυ-

51. ΙΑΙΚΚ, Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Φ3Α/985, Σχέδιον υπομνήματος δια Έρχαρτ, χ.η.

52. Το άρθρο 237 της Συνθήκης της ΕΟΚ έθετε μόνο μία συγκεκριμένη προϋπόθεση προκειμένου να ζητήσει μία χώρα την ένταξη της στην Κοινότητα: θα έπρεπε η χώρα αυτή να ήταν ευρωπαϊκή. Η διατύπωση του άρθρου ήταν: «Κάθε ευρωπαϊκό κράτος μπορεί να ζητήσει να γίνει μέλος της Κοινότητας». Συνεπώς μόνο ευρωπαϊκές χώρες μπορούν να έχουν συμφωνίες σύνδεσης, οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν σε πλήρη ένταξη. Βλ. Π. Ιωακειμίδης, *Η νέα διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η Ελλάδα*, ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα 1996, σ. 12.

τοσκοπός. Η διευκόλυνση της μελλοντικής πλήρους ένταξης στην Κοινότητα καθοριζόταν, ήδη από τον Αύγουστο 1959, ως κύρια επιδίωξη της ελληνικής κυβέρνησης⁵³.

Ο Ι. Πεσμαζόγλου σε σειρά υπομνημάτων του προς τον πρωθυπουργό Κ. Καραμανλή, τον Απρίλιο του 1959, εξέθετε τις απόψεις του σχετικά με τις τελευταίες εξελίξεις στον δυτικοευρωπαϊκό χώρο και ανέλυε τις προτάσεις του για την πολιτική που θα έπρεπε να υιοθετήσει η χώρα. Τα ακόλουθα αποσπάσματα εκφράζουν τη βασική φιλοσοφία της προτεινόμενης στρατηγικής:

ἀνεξαρτήτως οίασδήποτε ἐξελίξεως πρὸς μίαν γενικὴν εὐρωπαϊκὴν συμφωνίαν, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θεωρεῖ ζωτικῆς σημασίας τὴν σύνδεσιν τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας μετὰ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητος... ἡ χωριστὴ σύνδεσις τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητος δύναται νὰ λάβῃ χώραν ὅπως δῆποτε καὶ ἀμέσως...⁵⁴. ...Ἡ χωριστὴ αὐτὴ σύνδεσις ἢ σύμπραξις (ASSOCIATION) εἶναι ἡ μόνη δυνατὴ λύσις διὰ τὴν Ἑλλάδα, διότι ἡ πλήρης εἴσοδος καὶ ἐξομοίωσις πρὸς τὰς ἄλλας ἑξ χώρας (ὡς ἐνίοτε ὑποστηρίζεται) σημαίνει ἐγκατάλειψιν οἰασδήποτε ἰδιαιτέρας καὶ προνομιακῆς ὑπὲρ ἡμῶν μεταχειρίσεως, ἡ δὲ ἐφαρμογὴ τῶν δασμολογικῶν μειώσεων μὲ τὸν ἴδιον ρυθμὸν ὁ ὅποιος ἰσχύει διὰ τὰς ἑξ χώρας θὰ ἔχῃ σοβαρώτατα δυσμενεῖς διὰ τὴν ἐλληνικὴν οἰκονομίαν συνεπείας...⁵⁵.

Υποστήριζε ότι η ΕΟΚ «ἀποτελεῖ τὴν μόνην καὶ σοβαρὰν εὐκαιρίαν συζητήσεως καὶ ἴσως οὐσιαστικῆς προωθήσεως τοῦ θέματος τῶν ἐλληνικῶν ἐξαγωγῶν πρὸς τὶς εὐρωπαϊκὰς χώρας...

Επίσης, στο πλαίσιο της ΕΟΚ «ὑπάρχει σαφὴς προοπτικὴ καθιερώσεως διαδικασίας χρηματοδοτήσεως τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως... που αποτελούσε βασικὴ ἐλληνικὴ ἀναγκαιότητα. Επесήμανε τις επιβλαβεῖς συνέπειες για τη χώρα, αν καθυστερούσε αὐτὴ τὴ «σύμπραξη» πέραν των προσεχῶν 12 μηνῶν

53. Κωνσταντῖνος Καραμανλῆς: Ἀρχεῖο, Γεγονότα καὶ Κείμενα, ὁ.π., τ. 4.

54. ΙΑΙΚΚ, Ἀρχεῖο Κωνσταντίνου Καραμανλῆ, Φ8Α, Σημείωμα Ι. Πεσμαζόγλου πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως με θέμα «Ἐπὶ τῆς ἀνάγκης προβολῆς τῶν ἐλληνικῶν ἀπόψεων διὰ μίαν συμφωνίαν μετὰ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητος κατὰ τὰς ἐπαφὰς τοῦ κ. Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν μετὰ μελῶν τῆς Ἰταλικῆς Κυβερνήσεως ἢ Κυβερνήσεως ἄλλης ἐκ τῶν ἑξ χωρῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητος», 9.4.1959.

55. ΙΑΙΚΚ, Ἀρχεῖο Κωνσταντίνου Καραμανλῆ, Φ8Α, Σημείωμα Ι. Πεσμαζόγλου με τίτλο «Ἐξελίξεις καὶ προοπτικαὶ εἰς τὰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητος», 9.4.1959.

δεδομένου ότι ἐν τῷ μεταξύ ὁργανοῦνται ἐπὶ νέας βάσεως αἱ εὐρωπαϊκαὶ οἰκονομίαι καὶ προβλέπεται καὶ ἡ ἀνάπτυξις γεωργικῶν προϊόντων ἀνταγωνιστικῶν πρὸς τὰ ἰδικά μας τόσον εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐν μέρει καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν ὅσον ἰδίως εἰς τὰς γαλλικὰς κτήσεις τῆς Βορείου Ἀφρικῆς...

Στη συνέχεια παρέθετε, σε ειδική παράγραφο, τις ενέργειες που έπρεπε, κατά τη γνώμη του, η κυβέρνηση να ακολουθήσει άμεσα ώστε: α) να αξιοποιηθούν το ταχύτερον τα προταθέντα και συμφωνηθέντα στις διαπραγματεύσεις για την ΕΖΕΣ⁵⁶, β) να πραγματοποιηθούν τα κατάλληλα διαβήματα στις κυβερνήσεις της Ιταλίας, της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και της Γαλλίας.

Σε μεταγενέστερο σημείωμα του ο Ι. Πεσμαζόγλου αναφερόταν αφενός στις διπλωματικές επαφές που είχαν ήδη γίνει από τους Έλληνες ιθύνοντες και αφετέρου στις προγραμματισμένες για το άμεσο μέλλον:

Κατεβλήθη καὶ συνεχίζεται οὐσιώδης προσπάθεια προσεγγίσεως τῶν ...ἔξ χωρῶν πρὸς τὸν σκοπὸν διαμορφώσεως μιᾶς χωριστῆς συνδέσεως τῆς Ἑλλάδος μὲ βάσιν τὴν ἀναγνώρισιν προνομιακῆς μεταχειρίσεως ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐν Ἑλλάδι δι' ὠρισμένας κατηγορίας προϊόντων προελεύσεως τῶν χωρῶν τούτων (ὡς π.χ. μηχανήματα, αὐτοκίνητα καὶ ἄλλα μεταφορικὰ μέσα κ.λπ.) ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀντιστοίχως προνομιακῆς μεταχειρίσεως πρὸς ἀπορρόφησιν τῶν κυριωτέρων ἐξαγωγίμων προϊόντων. Ἡ σύνδεσις αὕτη θὰ πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ καὶ διαδικασίαν καὶ θεσμοὺς μακροπροθέσμου χρηματοδοτήσεως τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως. Ἐξεδηλώθησαν ἐνθαρρυντικαὶ διαβεβαιώσεις περὶ εὐνοϊκῆς ὑποδοχῆς μιᾶς τοιαύτης λύσεως. Ταῦτα προκύπτουν ἐκ τῶν ἐπαφῶν καὶ ἐκθέσεων τοῦ Ἑλλήνου Ἀντιπροσώπου εἰς τὸν ΟΕΟΣ καὶ εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Οἰκονομικὴν Κοινότητα κ. Χρηστίδη καθὼς καὶ τῶν Πρεσβευτῶν τῆς Ἑλλάδος εἰς Παρισίους καὶ Βρυξέλλας. Αἱ ἐπαφαὶ συνεχίζονται καὶ πρέπει νὰ ἐνισχυθοῦν κυρίως εἰς τὴν Ρώμην καὶ Βόννην, νὰ προωθηθοῦν δὲ ἔτι περισσότερον εἰς τὰς λεπτομερείας εἰς Παρισίους. Παρ' ὅλον ὅτι ἡ ἐξέλιξις εἶναι ἀκόμη ἀβεβαία καὶ ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν συνετελουμένων γενικωτέρων εὐρωπαϊκῶν ἀνακατατάξεων, αἱ ὁποῖαι συνδέονται μετὰ τῶν

56. Ὅπως ἔχει ἤδη ἐπισημανθεῖ σε προγενέστερη ἐνότητα, ὁ Πρόεδρος τῆς Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Επιτροπῆς εἶχε ἀναγνωρίσει σε ἐκθεση του ὅτι δια «...τὰς εὐρωπαϊκὰς ὑπὸ ἀνάπτυξιν χώρας, δηλαδὴ κυρίως τὴν Ἑλλάδα, Τουρκίαν, Ἰρλανδίαν καὶ Ἰσλανδίαν, θὰ πρέπει νὰ διαμορφωθοῦν αἱ λύσεις αἱ ὁποῖαι συνεζητήθησαν κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις τοῦ 1957 καὶ 1958 διὰ τὴν ΕΖΕΣ...», Κωνσταντῖνος Καραμανλῆς: Ἀρχεῖο, Γεγονότα καὶ Κείμενα, ὁ.π., τ. 4, σ. 37-38.

διαπραγματεύσεων μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, εἶναι ἀναγκαῖον καὶ ζωτικῆς σημασίας διὰ τὴν Ἑλλάδα ἐπιμόνως νὰ προωθήσωμεν τὴν διαδικασίαν αὐτήν... ⁵⁷.

Εἶναι προφανές ὅτι ἡ ἐξακρίβωση τῶν διαθέσεων τῶν μεγάλων δυτικοευρωπαϊκῶν χωρῶν ἀπέναντι στὴν ἐνδεχόμενη χωριστὴ σύνδεση τῆς Ἑλλάδας αποτελοῦσε βασικὴ παράμετρο τῶν ἐλληνικῶν διπλωματικῶν χειρισμῶν. Ἦδη ἀπὸ τὶς ἀρχές Μαρτίου, μετὰ ἀπὸ σχετικὴ ἐντολὴ τοῦ πρωθυπουργοῦ Καραμανλῆ, εἶχε ἐπιχειρηθεῖ προσέγγιση μετὰ τὴ Γαλλία⁵⁸. Συγκεκριμένα, στὶς 5 Μαρτίου 1959, ὁ πρέσβης τῆς Ἑλλάδας στὸ Παρίσι, Φ. Φίλων, συναντήθηκε καὶ εἶχε ἐκτενὴ διάλογο μετὰ τὸν πρόεδρο τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας, στρατηγὸ Ντε Γκωλ. Ἀνάμεσα στὰ θέματα ποὺ συζητήσαν ἦταν καὶ τὸ ζήτημα σύνδεσης τῆς Ἑλλάδας μετὰ τὴν Κοινὴ Ἀγορά. Ὁ Φίλων ἀναφέρθηκε στὶς προγενέστερες συνομιλίες ποὺ εἶχαν οἱ Ἕλληνες ὑπουργοὶ Χέλμης καὶ Ἀβέρωφ μετὰ τοὺς Γάλλους ἰθύνοντες γιὰ τὰ ζητήματα αὐτὰ καὶ υπενθύμισε τὶς διαβεβαιώσεις ποὺ εἶχαν δοθεῖ παρουσία τοῦ στὴν ἐλληνικὴ πλευρά:

ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις θὰ ὑποστηρίξῃ τὰ δικαιώματα τῆς Ἑλλάδος εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴν ὑπάρξῃ οὐδεμία δυσμενὴς εἰς βάρος ἡμῶν διάκρισις καὶ ὅτι ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις θὰ εὐνοήσῃ ἐνδεχομένην αἴτησιν τῆς Ἑλλάδος ὅπως συνδεθῇ κατὰ τινὰ τρόπον μετὰ τῆς Κοινῆς Ἀγορᾶς καὶ ἐξασφαλίσῃ ἰδιαιτέρως τὰ γεωργικὰ αὐτῆς προϊόντα...

Στὴ συνέχεια, ὁ Ἕλληνας πρέσβης δὲν παρέλειψε νὰ υπογραμμίσῃ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ἀκολούθησε «τὴν γαλλικὴν γραμμὴν κατὰ τὰς συζητήσεις περὶ δημιουργίας Ζώνης Ἐλευθέρων Συναλλαγῶν καὶ συνεμορφώθη πάντοτε πρὸς τὰς γενομένας αὐτῇ ὑποδείξεις ἀπὸ γαλλικῆς πλευρᾶς...»⁵⁹.

57. ΙΑΙΚΚ, Ἀρχεῖο Κωνσταντίνου Καραμανλῆ, Φ8Α 2110, Σημείωμα Ι. Πεσμαζόγλου με τίτλο «Ἑλληνοτουρκικὴ συνεργασία διὰ τὴν ὑποστήριξιν κοινοῦ ἐνδιαφέροντος αἰτημάτων καὶ ἀπόψεων», 27.4.1959.

58. Γιὰ τὶς ἐλληνογαλλικὲς σχέσεις τῆς περιόδου αὐτῆς βλ. ἀρθρο Κ. Σβολόπουλου, «La perspective européenne de la politique extérieure grecque et le général de Gaulle (1959-1963)», Institut Charles De Gaulle, *De Gaulle en son siècle*, N 5. *L'Europe*, p. 247-255.

59. Κωνσταντῖνος Καραμανλῆς: *Ἀρχεῖο, Γεγονότα καὶ Κείμενα*, ὁ.π., τ. 4, σ. 20-23. Βλ. ἐπίσης Κ. Σβολόπουλος, «Ἡ ευρωπαϊκὴ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδας καὶ ὁ στρατηγὸς Ντε Γκωλ 1959-1963», Κ. Μπότσιου, «Ἡ ευρωπαϊκὴ πολιτικὴ τοῦ Καραμανλῆ καὶ ἡ σύνδεση τῆς Ἑλλάδας μετὰ τὴν ΕΟΚ», Μ. Vaisse, «La France et l'association de la Grèce au Marché Commun», στα πρακτικὰ τῆς Διημερίδας τοῦ Ἰδρύματος «Κωνσταντῖνος Γ. Κα-

Αντίστοιχα, οι θέσεις της Ιταλίας, χώρας με ομοειδή γεωργικά προϊόντα, που μπορούσε να προβάλει αντιρρήσεις για τη χωριστή ελληνική σύνδεση, διευκρινίσθηκαν τον Μάιο του 1959 κατά την επίσκεψη των βασιλέων στη Ρώμη⁶⁰, οπότε ο Αβέρωφ συζήτησε σχετικά με τους Ιταλούς ιθύνοντες⁶¹.

Η κυβέρνηση επέδειξε συνοχή και ομοιογένεια στη λήψη των αποφάσεων και δεν υπήρξαν, η έστω δεν φάνηκαν προς τα έξω, τυχόν εσωτερικές αντιδράσεις. Η πλειοψηφία των πολιτικών δυνάμεων⁶², των εκπροσώπων των παραγωγικών τάξεων, των ομάδων πίεσης (η διορισμένη ΓΣΕΕ, ΣΕΒ, ΕΒΕΑ, κλπ)⁶³ και ο τύπος, στην πλειονότητα του, τήρησαν θετική στάση απέναντι στις τάσεις ευρωπαϊκής ενοποίησης. Υπήρξε βέβαια και ο αντίλογος, με κατεξοχήν εκπρόσωπο στο πολιτικό πεδίο την ΕΔΑ που υποστήριζε ότι η επιλογή της ενσωμάτωσης θα ήταν καταστροφική για τη χώρα⁶⁴. Αντί-

ραμανλής» (5-6.10.2000) *Ντε Γκωλ και Καραμανλής: Το Έθνος, το Κράτος, η Ευρώπη*, Αθήνα 2002.

60. Με την αφορμή αυτή, ο Ι. Πεσμαζόγλου είχε υποβάλει στον Κ. Καραμανλή, στις 9 Απριλίου 1959, ειδικό σημείωμα με τίτλο: «Επί της ανάγκης προβολής των ελληνικών απόψεων διά μίαν συμφωνίαν μετά της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας κατά τας επαφάς του κ. Υπουργού των Έξωτερικών μετά μελών της Ιταλικής Κυβερνήσεως ή Κυβερνήσεως άλλης εκ των εξ χωρών της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας». ΙΑΙΚΚ, Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Φ8Α, Σημείωμα Ι. Πεσμαζόγλου προς τον Πρόεδρον της Κυβερνήσεως, 9.4.1959.

61. Κωνσταντίνος Καραμανλής: Αρχείο, Γεγονότα και Κείμενα, ό.π., τ. 4, σ. 95-97.

62. Βλ. Μ. Συριανός, «Οι πολιτικές δυνάμεις και η Συμφωνία Σύνδεσης του 1962», στο βιβλίο: *Η Ένταξη μας στην ΕΟΚ*, Αθήνα 1978.

63. Βλ. αναλυτικά τις θέσεις της ΓΣΕΕ, ΕΒΕΑ, ΣΕΒ στη διατριβή της Μαριέττα Μινώτου, *Η ευρωπαϊκή επιλογή της κυβέρνησης Καραμανλή, 1957-1959*, ό.π.

64. Η ΕΔΑ ζήτησε να συζητηθεί το θέμα στη Βουλή και χαρακτήρισε τη σύνδεση «δολέθριον γεγονός» και «πελώριον κίνδυνον» για τη χώρα. Ο Η. Ηλιού που είχε πει, ότι η σύνδεση «...του ένθυμίζει τρεις μεγάλας κατατροφάς, την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως, την Μικρασιατικήν καταστροφήν και την έχθρικην κατοχήν...» εξηγούσε γιατί το κόμμα του ήταν ενάντια στην κυβερνητική αυτή επιλογή: «...Ήμεϊς εξηγήσαμεν ανεξάρτητα από την μορφήν με την οποίαν έγινεν ή συμφωνία διά την ένταξιν της Ελλάδος εις την κοινήν αγοράν, όχι ένταξιν ως ισοτίμου μέλους άλλ' υπό μορφήν συνδέσεως, όπως προσδιορίζεται εις τὸ κείμενον της συμβάσεως της Ρώμης, ὅτι εἶναι ή μορφή με την οποίαν αἱ ἀποικίαι συνεταιρίζονται, πρῶτον, καὶ δεύτερον, δέν ἔχει ψήφον, ἡμεῖς πιστεύομεν ὅτι κατ' οὐσίαν σήμερον εις τὸ στάδιον αὐτὸ καὶ ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας της κοινῆς ἀγοράς, θὰ εἶναι καταστροφή, θὰ εἶναι ὀλεθρος μέχρις ἐξαφανισμοῦ της ἐθνικῆς οἰκονομίας. Καὶ δέν εἶναι ἰδική μας ἡ ἀποψις αὐτή. Συμφωνεῖ ὁ καθηγητής Στεφανίδης ... Πᾶμε εις τὸ πέλαγος με βάρκα τὴν ἐλπίδα καὶ κάπως θὰ τὰ βολέψωμεν με τὴν αἰσιδωσύνην μας καὶ ὅτι θὰ βάλουμε εις τὸ χέρι τὰ 125 ἑκατομμ. δολάρια...». ΕΠΣΒ, Περίοδος Ε' - Σύνοδος Γ', Συνεδρίασις 17.6.1961, σ. 56. Ο Δημοσθένης Στεφανίδης, τακτικός καθηγητής τότε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών είχε γρά-

θετα, οι υποστηρικτές θεωρούσαν, ότι η Ελλάδα, ως χώρα μικρή σε πληθυσμό και οικονομικά μεγέθη, ήταν προτιμότερο να ενσωματωθεί στα υπό διαμόρφωση δυτικοευρωπαϊκά σύνολα, παρά να ακολουθήσει «το δρόμο της περιθωριοποίησης» από τη Δυτική Ευρώπη. Οι δισταγμοί και οι προβληματισμοί που αναφύονταν στους κύκλους των υποστηρικτών επικεντρώνονταν κυρίως στους όρους της συμμετοχής. Κατά γενική παραδοχή, η επιλογή της ενσωμάτωσης προϋπέθετε προσεκτικούς χειρισμούς, ώστε το σημαντικό βήμα που θα έκανε η χώρα προς τον ευρωπαϊκό χώρο να ήταν όσο το δυνατό λιγότερο επώδυνο για την «ευαίσθητη» ελληνική οικονομία, που μετά την επιτυχή νομισματική μεταρρύθμιση του 1953 και τις νέες προσπάθειες, βρισκόταν μετά το 1955, σε αναπτυξιακή τροχιά που λειτουργούσε μέσα σε κλίμα πολιτικής και νομισματικής σταθερότητας. Ιδιαίτερη περίπτωση αποτέλεσε ο Σπύρος Μαρκεζίνης, ο οποίος υποστήριζε ένθερμα την αναγκαιότητα της άμεσης ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ⁶⁵.

Τα άλλα κόμματα της Αντιπολίτευσης (ΚΕΑ, ΔΚΑΦΕ, Προοδευτικοί) πρόβαλαν ιδιαίτερα το γεγονός ότι δεν ενημερώθηκαν από τη κυβέρνηση για τις διαπραγματεύσεις, ώστε να μπορούν να κρίνουν, αν η σύνδεση έγινε με τους καλύτερους δυνατούς όρους. Η ΚΕΑ και η ΔΚΑΦΕ τάχθηκαν καταρχάς υπέρ, επιφυλάχθηκαν όμως να εκφράσουν την τελική γνώμη τους, όταν θα πληροφορούνταν τα κείμενα των συμφωνιών. Πιο επιφυλακτική στάση τήρησαν η «Δημοκρατική Ένωση» (Ηλίας Τσιριμώκος) και οι Προοδευτικοί που απέφυγαν να πάρουν θέση και για το ίδιο γεγονός της σύνδεσης⁶⁶.

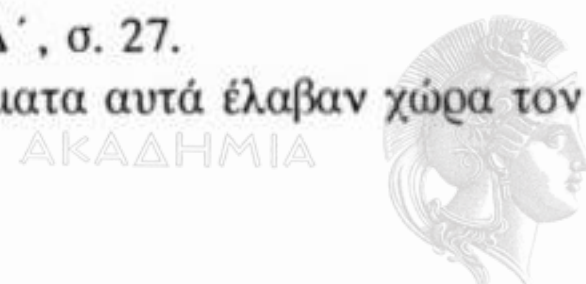
Η κριτική που δέχθηκε η κυβερνητική πολιτική από πολιτικούς και πνευματικούς κύκλους εντοπιζόταν, κυρίως, όχι στην επιλογή του ενστερνισμού της ΕΟΚ, αλλά στο επιχείρημα ότι οι ρυθμίσεις που αποφασίσθηκαν δεν ήταν όλες συμφέρουσες για τη χώρα και ότι η απόφαση για να ακολουθηθεί αυτή η επιλογή καθυστέρησε σε βάρος της Ελλάδας⁶⁷. Τον Ιούνιο

ψει διάφορες μελέτες στις οποίες τόνιζε τις απόψεις του ενάντια στη σύνδεση με την ΕΟΚ. Χαρακτηριστικό είναι το σύγγραμμα του «Εθνική Οικονομική Πολιτική». Σχετικά με τις ανησυχίες του Η. Ηλιού για το μέλλον της ελληνικής οικονομίας λόγω της πιθανής σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ ή την ΕΖΕΣ, βλ. Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής 15.12.1958, σ. 375.

65. Μ. Ανδρεάδης, *Σκιαγραφία ενός πολιτικού Σπ. Μαρκεζίνης. Μύθος και πραγματικότητα*, Αθήνα 1977, Σπ. Ζουρνατζής, *Η πολιτική των Επιμηθέων και η περίπτωση Μαρκεζίνη*, Αθήνα 1979, Σ. Βαλντέν, *Ελλάδα και ανατολικές χώρες, 1950-1967. Οικονομικές σχέσεις και πολιτική*, τ. Α', Αθήνα 1991, Π. Καζάκος, *Ανάμεσα σε κράτος και Αγορά. Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000*, Αθήνα 2001, Μαριέττα Μινώτου, *ό.π.*, σσ. 278-285.

66. Σ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο στη χούντα*, τ. Δ', σ. 27.

67. Ενδιαφέρουσες συζητήσεις στη Βουλή για τα ζητήματα αυτά έλαβαν χώρα τον

του 1961, είκοσι δύο βουλευτές κατέθεσαν πρόταση δυσπιστίας προς την κυβέρνηση. Ανάμεσα στα προβαλλόμενα θέματά τους ήταν και το ζήτημα της σύνδεσης της Ελλάδας με την Κοινή Ευρωπαϊκή Αγορά. Αντιπροσωπευτικές αγορεύσεις ήταν των Σ. Κωστόπουλου, Η. Ηλιού, Ε. Κοθρή, Ν. Κιτσίκη, οι οποίοι κατηγορούσαν την κυβέρνηση Καραμανλή, ότι καθυστέρησε να ακολουθήσει τον δρόμο της ΕΟΚ με αποτέλεσμα να χαθεί πολύτιμος χρόνος, την ίδια στιγμή που η Ελλάδα «είχε προσκληθεί να είναι από τα ιδρυτικά μέλη της ΕΟΚ» ή ότι η Ελλάδα μπορούσε, αφού έχασε αυτή την ευκαιρία, να ξεκινήσει ενωρίτερα τις διαπραγματεύσεις για τη σύνδεση με την ΕΟΚ. Επίσης την κατηγορούσαν ότι δεν είχε καταθέσει τα επίσημα κείμενα και γι' αυτό το λόγο δεν μπορούσαν να έχουν τεκμηριωμένη άποψη⁶⁸. Τις επικρίσεις αυτές αντέκρουσαν οι Ευάγγ. Αβέρωφ, Α. Πρωτοπαπαδάκης, Π. Παπαληγούρας, Π. Κανελλόπουλος, κ.ά⁶⁹.

Επιφυλάξεις για τη σύνδεση της Ελλάδας με την ΕΟΚ εξέφρασαν και εκπρόσωποι του πνευματικού κόσμου. Ο Ευάγγ. Παπανούτσος αντιμετώπισε εχθρικά τη σύνδεση, γιατί φοβόταν τις επιπτώσεις της στο εθνικό και πολιτιστικό επίπεδο. Συγκεκριμένα υποστήριζε «έντός μιᾶς ἐνοποιούμενης Εὐρώπης ἐνδέχεται νὰ χάσωμεν τὴν ἑλληνικότητάν μας, τὴν ἔθνικὴν μας συνείδησιν καὶ παράδοσιν...» και ότι «ὅλες αὐτὲς οἱ εὐρωπαϊκὲς ἐνώσεις ἀποτελοῦν μία νέα μορφή ἀποικιοκρατίας. Ἄν ἡ Ἑλλάδα ἔστω συνδεθῇ μαζί τους, προβλέπω τὴ διάσπαση καὶ διαρροὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ...»⁷⁰.

Επίσης ο Αγ. Αγγελόπουλος, ο οποίος διηύθυνε τότε το περιοδικό «Νέα Οικονομία» θεωρούσε τη σύνδεση πρόωρη και κακά μεθοδευμένη. Κατά την περίοδο 1959-1963 μία σειρά από σχετικά άρθρα δημοσιεύτηκαν στη «Νέα Οικονομία». Η αρχή έγινε το Νοέμβριο του 1959 με το άρθρο του Αγ. Αγγελόπουλου «Διατὶ δὲν συμφέρει πρὸς τὸ παρὸν ἡ σύνδεσις μὲ τὴν Κοινὴν Ἀγορὰν» και ακολούθησαν άρθρα, τόσο από οπαδούς της σύνδεσης, όπως των Ι. Περμαζόγλου, Ν. Κωνσταντινίδη, Σ. Σωμερίτη, όσο και από αντίθετους της σύνδεσης, όπως των Ευ. Παπανούτσου, Κ. Χατζηαργύρη και

Φεβρουάριο και Ιούνιο του 1961 (2.2.1961 και 7.2.1961), τον Ιανουάριο και Φεβρουάριο του 1962. Συγκεκριμένα, στις 24.1.62 αρχίζει ενώπιον της Εθνικής Αντιπροσωπείας η διαδικασία για τη κύρωση της Συμφωνίας Συνδέσεως της Ελλάδας με την ΕΟΚ, με ομιλητή τον εισηγητή της πλειοψηφίας Λ. Δερτιλή.

68. Βλ. συζήτηση στη Βουλή σχετικά με τη μη κατάθεση των σχετικών εγγράφων με τη σύνδεση της Ελλάδας με την ΕΟΚ, ΕΠΣΒ 7.2.1961, Περίοδος Ε' - Σύνοδος Γ', σσ. 345-352.

69. Βλ. ΕΠΣΒ, Περίοδος Ε' - Σύνοδος Γ', Τόμος Δ', Συνεδριάσεις 16.6.1961, 17.6.1961, 18.6.1961, 19.6.1961, 20.6.1961.

70. Βλ. άρθρα Ευ. Παπανούτσου στην εφ. *Το Βήμα* (20.7.1961, 27.7.1961, 3.8.1961, 10.8.1961).

Γ. Λουκόπουλου. Επιφυλάξεις διατύπωσαν και οι Β. Δαμαλάς και Σ. Πάνου. Στα ίδια τεύχη της «Νέας Οικονομίας» δημοσιεύτηκαν και συνεντεύξεις με τους αντιπροσώπους των βιομηχάνων, των εμπόρων και των εξαγωγέων. Πληθώρα σχετικών άρθρων δημοσιεύτηκαν στον ημερήσιο και περιοδικό τύπο της εποχής, δεδομένου ότι το θέμα αυτό απασχολούσε έντονα την ελληνική κοινωνία⁷¹.

Το 1959 ο Η. Ηλιού εκδίδει το βιβλίο «*Ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία κάτω ἀπὸ τὸν ὁδοστρωτῆρα τῆς Κοινῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀγορᾶς*», ενώ με την επιμέλεια του Ν. Κιτσίκη κυκλοφόρησε, το 1962, η έκδοση με τίτλο «*Ἡ Θύελλα τῆς Κοινῆς Ἀγορᾶς*»⁷². Αντίθετος με τη σύνδεση-ένταξη ήταν και ο καθηγητής του Πανεπιστημίου του Τορόντο Στ. Τριάντης. Στο βιβλίο του «*Κοινὴ Ἀγορὰ καὶ Οἰκονομικὴ Ἀνάπτυξις*» (1964) εκθέτει αναλυτικά τις απόψεις του. Μετά από μία συστηματική ανάλυση των προβλημάτων και αδυναμιών της ελληνικής οικονομίας κατά την εποχή εκείνη, ο συγγραφέας καταλήγει ότι η προπαρασκευαστική περίοδος ήταν ανεπαρκής για να ξεπερασθούν αυτές οι αδυναμίες και ότι χρειαζόταν μία άλλου είδους συμφωνία με την ΕΟΚ⁷³. Ανάμεσα στις εκδόσεις που επικεντρώνονται στη θεματική της παρούσας έρευνας, είναι των Α. Δαμασκηνίδη, υφηγητού του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, εφόρου του Τμήματος Μελετών της Ευρωπαϊκής Λέσχης, με τίτλο «*Ἡ Εὐρωπαϊκὴ Κοινὴ Ἀγορὰ, ἡ Ζώνη Ἐλευθέρων Συναλλαγῶν καὶ ἡ στάσις τῆς Ἑλλάδος ἔναντι αὐτῶν*» Θεσσαλονίκη, 1957 και «*Ἡ οἰκονομικὴ ἔνωσις τῶν χωρῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ ἡ ἐνσωμάτωσις τῆς Ἑλλάδος εἰς αὐτήν*», Θεσσαλονίκη 1956, καθώς και του Δ. Στεφανίδου «*Ἡ θέσις τῆς Ἑλλάδος ἔναντι τῆς Κοινῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀγορᾶς*», Αθήνα 1957⁷⁴.

Ὡς γνωστό το αποτέλεσμα στην πολιτική εξαρτάται κατά πολύ από τον χρόνο της πολιτικής δράσης, πότε δηλαδή πρέπει να αποφασισθεί και να ασκηθεί μία οποιαδήποτε πολιτική. Στην Ελλάδα, κατά την περίοδο που ο Κ. Καραμανλῆς αποφάσισε να πραγματοποιήσει το «άνοιγμα» προς την Ενωμένη Ευρώπη, οι εσωτερικές και εξωτερικές συγκυρίες ήταν ευνοϊκές.

71. Εκτός από τις στήλες των ημερήσιων εφημερίδων και των περιοδικών, που η θεματική τους περιστρέφεται γύρω από πολιτικοοικονομικά θέματα, έντυπα όπως η *Επιθεώρηση Τέχνης* φιλοξενούν άρθρα σχετικά με το θέμα. Βλ. χαρακτηριστικά, *Επιθεώρηση Τέχνης*, Οκτώβριος 1961, τεύχος 82, Γ. Ιμβριώτη, «*Η ιδεολογική προπαγάνδα της Κοινῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀγορᾶς*».

72. Περιοδικό *Το ΑΝΤΙ*, ΕΟΚ και Ελλάδα: άρνηση ή αποδοχή; Αθήνα, 1978, βλ. άρθρο με θέμα: «*Η σύνδεση της Ελλάδας με την ΕΟΚ και η σχετική συζήτηση*», σσ. 14-19.

73. *Ο.π.*, σ. 17.

74. Βλ. επίσης άρθρα του καθηγητή Δ. Στεφανίδη στην εφ. *Ελευθερία* (17,18,19/7/1957) με τίτλο «*Η Κοινή Αγορά και η Ελλάς*».

Στο εσωτερικό, η χώρα διήνυε τροχιά πολιτικής και οικονομικής σταθερότητας που της πρόσφερε τη δυνατότητα για να διεκδικήσει τη συμμετοχή της στα υπό διαμόρφωση ευρωπαϊκά σχήματα. Στο εξωτερικό, οι λεπτές ισορροπίες του ψυχρού πολέμου εφοδίαζαν την Ελλάδα με πολιτικά επιχειρήματα στα ευρωπαϊκά της ανοίγματα. Παράλληλα, η ΕΟΚ, με την επέκταση της προς τον Νότο, επιθυμούσε την περίοδο αυτή να προβάλει δυναμισμό και ακτινοβολία στον τομέα της εξωτερικής της πολιτικής, αποδεικνύοντας ότι δεν αποτελεί μία “κλειστή λέσχη πλούσιων χωρών”, αλλά μία ανοικτή κοινότητα, που ενδιαφερόταν για το μέλλον της οικονομίας των μεσογειακών χωρών της Νότιας Ευρώπης που η οικονομική τους ανάπτυξη δεν είχε φτάσει σε αξιόλογα επίπεδα. Η πολιτική της ΕΟΚ εντασσόταν στο πλαίσιο μιας “ατλαντικής” σφαιρικής προσέγγισης των προβλημάτων της περιφέρειας “Ευρώπη” μέσα στο σύστημα κατανομής των ζωνών επιρροής στον χώρο της Δύσης⁷⁵.

Στις 8 Ιουνίου 1959, μετά τις πρώτες βολιδοσκοπήσεις, η ελληνική κυβέρνηση υπέβαλε επίσημα στον πρόεδρο της Επιτροπής αίτηση σύνδεσης της Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Η αίτηση έγινε δεκτή από το Συμβούλιο Υπουργών της Κοινότητας στις 25 Ιουλίου 1959. Οι υπουργοί Εξωτερικών των Κρατών της ΕΟΚ αποφάσισαν αρχικά να αποδεχθούν την αίτηση της Ελλάδας για σύνδεση με την Κοινότητα και ανέθεσαν στην ανώτατη μόνιμη οικονομική επιτροπή της Κοινότητας να προχωρήσει σε συνεννόηση με την ελληνική Κυβέρνηση για την επεξεργασία των όρων της σχετικής σύμβασης. Σχετικά με το περιεχόμενο της απόφασης, διευκρινιζόταν ότι αυτό αποτελούσε «ειδικό καθεστώς Ελλάδας-ΕΟΚ», που προβλεπόταν από τη συμφωνία της Ρώμης. Κατά την πορεία των διαπραγματεύσεων θα αποσαφηνιζόταν αν η σύνδεση θα εξελισσόταν σε πλήρη ένταξη της χώρας στην Κοινή Αγορά.

Σχετικές είναι οι δηλώσεις του υπουργού Συντονισμού Α. Πρωτοπαπαδάκη:

Ἡ Κυβέρνησις εὐχαρίστως ἀνακοινοῖ ὅτι τὸ συνελθὼν χθὲς εἰς Βρυξέλλας συμβούλιον τῶν ὑπουργῶν Ἑξωτερικῶν τῶν ἑξ χωρῶν, Γαλλίας, Γερμανίας, Ἰταλίας, Βελγίου, Ὁλλανδίας καὶ Λουξεμβούργου ἀπεφάσισε κατ’ ἀρχὴν τὴ σύνδεσιν τῆς Ἑλλάδας μετὰ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητος καὶ πρὸς τοῦτο ἀνέθεσεν εἰς τὴν ἀνωτάτην μόνιμον οἰκονομικὴν ἐπιτροπὴν αὐτῆς, ὅπως προχωρήσῃ εἰς συννενοήσεις μετὰ τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν ὁρῶν τῆς σχετικῆς συμφωνίας...

75. Σ. Χαρίτος, *Ελλάδα-ΕΟΚ 1959-1979: από τη σύνδεση στην ένταξη*, μέρος Α΄, Αθήνα 1981, σσ. 15-20.

Η αναγγελία της έναρξης των διαπραγματεύσεων έγινε δεκτή με ανεπιφύλακτη ικανοποίηση από τη μεγάλη πλειοψηφία της κοινής γνώμης. Στα σχόλια των εγκυροτέρων οργάνων του ημερησίου αθηναϊκού τύπου αντικατοπτριζόταν το γενικό πνεύμα. Η εφημερίδα “Η Καθημερινή” τόνιζε:

‘Ανεξαρτήτως του τρόπου, καθ’ ὃν θὰ πραγματοποιηθῇ ἡ συνεργασία μὲ τὴν ΕΟΚ, τὸ γεγονὸς καὶ μόνον ὅτι ἐφεξῆς ἡ οἰκονομία μας θὰ πρέπει νὰ κινηθῇ ἐντὸς τῶν πλαισίων μιᾶς εὐρυτέρας οἰκονομικῆς κοινότητος ἀποτελεῖ σημαντικὸν σταθμὸν διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλ’ ἡ συνεργασία αὕτη, διὰ ν’ ἀποβῇ ἀποδοτικὴ καὶ ἐπωφελὴς, προϋποθέτει σειρὰν μεταρρυθμίσεων, εἰς τὴν οἰκονομικὴν μας διάρθρωσιν, αἱ ὁποῖαι θὰ καταστήσουν ἱκανὸν τὸν οἰκονομικὸν μας μηχανισμόν νὰ λειτουργήσῃ ὁμαλῶς, ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς Κοινῆς Ἀγορᾶς...

Αντίστοιχα η εφημερίδα “Το Βήμα” επεσήμανε μεταξύ άλλων:

Μὲ πραγματικὴν ἀνακούφισιν ἡ κοινὴ γνώμη τῆς Ἑλλάδας ἔλαβε γνῶσιν τῆς ἀποφάσεως τῶν ὑπουργῶν τῶν ἑξ χωρῶν τῆς ΕΟΚ, δεδομένου τοῦ ὅτι ἡ Κοινότης ἐκφράζει μίαν βαθυτέραν προσπάθειαν ὀργανικῆς ἐνοποιήσεως τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς οἰκονομίας καὶ ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τῆς μελλοντικῆς Πανευρώπης, ἀπὸ τὴν ὁποία ἡ ἀπουσία τῆς Ἑλλάδος θὰ ἦτο ἀκατανόητος. Ἡ παραμονὴ τῆς Ἑλλάδος ἐκτὸς τῆς εὐρείας αὐτῆς ἀγορᾶς θὰ περιέκλειε σοβαροὺς κινδύνους διὰ τὴν οἰκονομίαν της καὶ θὰ κατεδίκαζε αὐτὴν εἰς τὸν μαρasmus μιᾶς μονίμως ὑπαναπτύκτου χώρας, ἐνῶ ἡ ἔνταξις της ἡμπορεῖ νὰ θέσῃ εἰς ἄμεσον κίνδυνον αὐτὴν ταύτην τὴν ἐπιβίωσιν τῆς χώρας ὡς πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ὀντότητος, ἐὰν ἐγκαίρως δὲν πραγματοποιηθοῦν αἱ ἀναγκαῖαι ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ ρυθμίσεις, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν προϋπόθεσιν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ πειράματος, τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ τὴν δραματικωτέραν ἀλλὰ καὶ ἀποφασιστικωτέραν καμπὴν τῆς οἰκονομικῆς ἱστορίας τοῦ τόπου...

Αντίθετη στη σύνδεση με την ΕΟΚ τάσσεται η εφημερίδα «Αυγή»:

Μὲ τὴν σύνδεσιν τῆς Ἑλλάδας στὴν Κοινὴ Ἀγορὰ ἔγινε ἓνα μεγάλο ἄλμα πρὸς τὴν πλήρη πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ ὑποδούλωσιν τῆς χώρας στὰ ξένα μονοπώλια. Ἡ ὑποανάπτυκτὴ Ἑλλάδα ρίπτεται ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν της βορὰ στὰ πανίσχυρα δυτικοευρωπαϊκὰ τράστ, ἐνῶ ἓνα ζοφερὸ μέλλον ἀνοίγεται γιὰ τὴ χώρα μας...⁷⁶.

Οι προκαταρκτικές διαπραγματεύσεις που άρχισαν μεταξύ της ελληνικής αντιπροσωπείας και της αντιπροσωπείας της Επιτροπής, με επικεφαλής

76. Κωνσταντίνος Καραμανλής: Αρχεῖο, Γεγονότα καὶ Κείμενα, ὁ.π., τ. 4, σσ. 131-132.

τον Ι. Πεσμαζόγλου και τον J. Rey αντίστοιχα, ολοκληρώθηκαν σε δύο φάσεις, τον Σεπτέμβριο και τον Νοέμβριο-Δεκέμβριο 1959. Στις 21 Μαρτίου 1960 το Συμβούλιο εξουσιοδότησε την Επιτροπή να προχωρήσει στην κυρίως διαπραγμάτευση της συμφωνίας σύνδεσης της Ελλάδας με την Κοινότητα. Με βάση την επίσημη έκθεση της Επιτροπής οι διαπραγματεύσεις, εκτός του ότι υπήρξαν μεγάλης διάρκειας, ήταν και επίπονες. Χρειάστηκε δε, σε πολλές περιπτώσεις, να παραπεμφθεί η επίλυση των διαφορών που παρουσιάστηκαν σε πολιτικό επίπεδο. Ο Κ. Καραμανλής, έχοντας επίγνωση της κρισιμότητας της επιλογής του, έριξε το βάρος των προσπαθειών του στην επιτυχία των πολύπλοκων διαπραγματεύσεων. Σταθερός άξονας γύρω από τον οποίο περιστράφηκε η φιλοσοφία των διαπραγματεύσεων ήταν η πολιτική διάσταση που έτεινε να προσδώσει στα ελληνικά αιτήματα. Προτεραιότητα της κυβέρνησης θα αποτελούσε η ομαλή επίλυση των επιμέρους προβλημάτων, κατεξοχήν των οικονομικών και τεχνικών. Πράγματι, ήταν αναγκαίο να διασφαλισθούν κατά τον καλύτερο τρόπο τα ελληνικά συμφέροντα, ώστε η σύνδεση να μη δημιουργήσει, έστω και μεσοπρόθεσμα, δυσκολίες στην αναπτυσσόμενη, αλλά ακόμη αδύναμη, σε σύγκριση με την αντίστοιχη των δυτικοευρωπαϊκών κρατών, ελληνική οικονομία. Στο πλαίσιο αυτό εξαιρετικά κρίσιμος ήταν ο τομέας των εξαγωγών γεωργικών προϊόντων, που καθόριζε το βιοτικό επίπεδο των αγροτικών πληθυσμών της χώρας και αντιμετώπιζε δυσκολίες, μετά τη μεγάλη αύξηση της παραγωγής τα τελευταία χρόνια. Εξάλλου, ο μακροπρόθεσμος προσανατολισμός των ελληνικών εξαγωγών προς τη Δυτική Ευρώπη —και όχι προς τις “εύκολες” αγορές της Ανατολής— υπήρξε ζήτημα που συνδεόταν άρρηκτα με το ίδιο το μέλλον της χώρας και κατά συνέπεια και με τη σύνδεση της με την Κοινότητα⁷⁷. Ο Κ. Καραμανλής, «εκ πεποιθήσεως» υποστηρικτής της ευρωπαϊκής ιδέας και της πολιτικής ένωσης της Ευρώπης, θεωρούσε ότι η Ελλάδα δεν ήταν αποδεκτό πολιτικά να επιδείξει πολιτική αδράνεια και να αποδεχθεί το ενδεχόμενο της ολοκληρωτικής απουσίας της από τη «νέα Ευρώπη», που βρισκόταν τότε στην αρχή της δημιουργίας της, επειδή κατά την περίοδο αυτή παρουσίαζε αδυναμία να προχωρήσει με τη μορφή της προσχώρησης στην ΕΟΚ.

Οι διαπραγματεύσεις διήρκεσαν είκοσι δύο μήνες και επρόκειτο να εφαρμοστεί, για πρώτη φορά το άρθρο 238 της Συνθήκης της ΕΟΚ σύμφωνα με το οποίο

Ἡ Κοινότης δύναται νὰ συνάψει μὲ τρίτο κράτος, μὲ ἔνωση κρατῶν ἢ μὲ διεθνῆ ὄργανισμὸ συμφωνίες ποὺ συνιστοῦν σύνδεση ἢ ὁποία

77. Στο ίδιο, τ. 4, σ. 131.

συνεπάγεται αμοιβαία δικαιώματα και υποχρεώσεις, κοινή δράση και ειδικές διαδικασίες. Οί συμφωνίες αυτές συνάπτονται από τὸ Συμβούλιο ὁμοφώνως κατόπιν διαβουλεύσεως με τὴ Συνέλευση...

Ο τρόπος εφαρμογής των διατάξεων του παραπάνω άρθρου θα αποτελούσε, ούτως ή άλλως, προηγούμενο για τις μεταγενέστερες «συνδέσεις» άλλων κρατών με την Κοινότητα. Είναι όμως χαρακτηριστικό ότι η Συνέλευση στη γνωμοδότηση που παρείχε στη συμφωνία σύνδεσης τόνιζε ότι τα παρεχόμενα στην Ελλάδα ευεργετήματα αποτελούσαν συνέπεια σε βάθος εκτίμησης της ειδικής κατάστασης της συγκεκριμένης χώρας και δεν έπρεπε να θεωρηθούν ότι δημιουργούν προηγούμενο για μεταγενέστερες συνδέσεις με την ΕΟΚ.⁷⁸ Εξάλλου, επειδή το άρθρο 238 εξαιτίας της γενικότητας της διατύπωσής του, επιδεχόταν διάφορες ερμηνείες, έπρεπε να επιδιωχθεί η υπαγωγή του καθεστώτος σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ σε νομικό σχήμα προσαρμοσμένο στη γενική εξέλιξη της Κοινότητας. Το γεγονός αυτό αφενός θα λειτουργούσε ανασταλτικά στην κοινή προσπάθεια των κρατών που συμμετείχαν στην Κοινότητα και αφετέρου θα επέτρεπε την ομαλή εξέλιξη της ελληνικής οικονομίας στο σύνολό της και θα καθιστούσε δυνατή τη μεταγενέστερη προσχώρηση της Ελλάδας, ως μέλος, στην Κοινότητα. Στις 30 Μαρτίου 1961 επήλθε συμφωνία μεταξύ των δύο αντιπροσωπειών και μονογραφήθηκε το σχετικό κείμενο που αργότερα συμπληρώθηκε σε ορισμένα σημεία από το Συμβούλιο της Κοινότητας και υπογράφηκε τελικά στην Αθήνα στις 9 Ιουλίου 1961. Ακολούθησε η επικύρωση από τα Κοινοβούλια των έξι κρατών-μελών της ΕΟΚ και από την Ελληνική Βουλή (Νόμος 4226/1962). Η συμφωνία άρχισε να ισχύει από την 1^η Νοεμβρίου 1962.

Κύρια χαρακτηριστικά της Συμφωνίας των Αθηνών⁷⁹ είναι ότι αναγνωρίζεται η ιδιομορφία και τα ειδικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας (προοίμιο και άρθρα 33, 44, 46, 52 εδ.2, πρωτόκολλα υπ. αριθ. 6, 29) και ότι κύριος στόχος είναι η εξασφάλιση της ταχύτερης ανάπτυξής της (προοίμιο, άρθρα 2, 33, 44, 46, 52, εδ. 2 της Συνθήκης, πρωτόκολλα, άρθρα 6, 8 και 19). Ως μέσα για την πραγματοποίηση των σκοπών της καθιερώνονται: η σύσταση τελωνειακής ένωσης, η από κοινού δράση και η εναρμόνιση της πολιτικής των συμβαλλομένων μερών στα πεδία που προβλέπει η Συμφωνία, καθώς και η οικονομική βοήθεια που θα παρασχεθεί στην Ελλάδα. Η Συμφωνία επέτρεπε τη σταδιακή προσέγγιση των οικονομιών των

78. Βλ. Bulletin, 12/61.

79. Αποτελείτο από 77 άρθρα και τέσσερα Παραρτήματα. Παράλληλα με τη Συμφωνία υπογράφηκαν είκοσι προσαρτημένα Πρωτόκολλα και η Τελική Πράξις. Βλ. Έθνική Έλληνική Επιτροπή Διεθνούς Έμπορικου Έπιμελητηρίου, 'Η Κοινή Άγορά και ή σύνδεσις τῆς 'Ελλάδος μετ' αὐτῆς, 'Αθήναι 1962.

δύο μερών, γεγονός που θα διευκόλυνε την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Η βαθμιαία και αυτόματη πραγματοποίησή της, που προβλεπόταν από τα άρθρα της 3, 11, 15, 20, 44, 47, 49, κ.ά, θα κλιμακωνόταν σε καθορισμένη μεταβατική περίοδο. Η τελωνειακή ένωση θα πραγματοποιούνταν από την πλευρά της Κοινότητας με την υπαγωγή των ελληνικών προϊόντων στο ενδοκοινοτικό καθεστώς σε 12 χρόνια, δηλαδή στο ίδιο διάστημα που ίσχυε και στο εσωτερικό της Κοινότητας. Αναφορικά με την Ελλάδα, η Συμφωνία όριζε ότι τα σύνορα της θα ανοίξουν για τα κοινοτικά προϊόντα και θα εφαρμοστεί το κοινό δασμολόγιο σε 12 χρόνια ή σε 22 – για τα προϊόντα που είναι ευαίσθητα στις επιδράσεις του ανταγωνισμού. Η Κοινότητα καταργούσε αμέσως τους δασμούς για τα κύρια εξαγωγίμα ελληνικά αγροτικά προϊόντα και πρόβλεπε διαδικασία εναρμόνισης της αγροτικής πολιτικής της Ελλάδας με την Κοινή Αγροτική Πολιτική της Κοινότητας (άρθρα 32-34 και πρωτ. 6,7,10,12,18), όταν αυτή θα εφαρμοζόταν κατά προϊόν, δεδομένου ότι, κατά την υπογραφή της Συμφωνίας Σύνδεσης των Αθηνών, δεν είχαν ακόμα δημοσιευθεί και δεν ήταν γνωστοί, τουλάχιστον στην ελληνική πλευρά, οι κανονισμοί που έθεσαν προοδευτικά σε εφαρμογή την κοινή αγροτική πολιτική. Η εναρμόνιση είχε ως σκοπό να εξασφαλίσει την ισότητα της μεταχείρισης των προϊόντων των κρατών-μελών και των ίδιων προϊόντων της Ελλάδας στις αγορές των συμβαλλομένων μερών. Επίσης, η Συμφωνία συμπληρωνόταν με ένα χρηματοδοτικό πρωτόκολλο, που πρόβλεπε τη χορήγηση στην Ελλάδα, από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, δανείων συνολικού ποσού 125 εκατομμυρίων δολλαρίων, για περίοδο 5 ετών, ώστε η Ελλάδα να επιταχύνει το ρυθμό της οικονομικής ανάπτυξης της και να ανέλθει σε σημείο που θα της επέτρεπε να γίνει πλήρες μέλος της Κοινότητας⁸⁰. Αναφορικά με τα θεσμικά της όργανα, το Συμβούλιο Σύνδεσης ήταν το βασικότερο όργανο συντονισμού και εφαρμογής της Συμφωνίας. Το Συμβούλιο συγκροτήθηκε αφενός από εκπροσώπους των κρατών – μελών που ήταν ταυτόχρονα μέλη του Συμβουλίου Υπουργών της Κοινότητας και αντιπρόσωποι της Επιτροπής και αφετέρου από εκπροσώπους της ελληνικής κυβέρνησης και συνεδρίαζε σε επίπεδο

80. Ι. Κομίτσας, Γ. Κοντογεώργης, *Ἡ Συμφωνία Συνδέσεως τῆς Ἑλλάδας μετὰ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητος*, Ἐκδοση τοῦ Ὑπουργείου Ἐμπορίου, Ἀθήνα 1962, Δ. Ψαρρός, *Ἡ Ευρωπαϊκὴ Οικονομικὴ Κοινότης καὶ ἡ σύνδεσις τῆς Ελλάδος*, Ἀθήνα 1963, Π. Γκιόκας, *Ἡ Συμφωνία Συνδέσεως τῆς Ελλάδος μετὰ τὴν ΕΟΚ*, Θεσ/νίκη 1969, Σ. Χαρίτος, *Ελλάδα-ΕΟΚ, 1959-1979: Ἀπὸ τὴ Σύνδεση στὴν Ἑνταξη*, Ἀθήνα 1981, σσ. 21-27, 59-94, Γ. Κοντογεώργης, *Ἡ Ελλάδα στὴν Εὐρώπη, Ἡ πορεία πρὸς τὴν Ἑνωση καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Καραμανλῆ*, Ἀθήνα 1985, σσ. 43-44, Κωνσταντῖνος Καραμανλῆς: Ἀρχεῖο, Γεγονότα καὶ Κείμενα, ὁ.π., τ. 4, σσ. 545-559 (κείμενο Συμφωνίας Συνδέσεως Ελλάδος-ΕΟΚ).

υπουργών ή σε επίπεδο μόνιμων αντιπροσώπων. Οι αποφάσεις του Συμβουλίου Σύνδεσης ήταν, κατά κάποιο τρόπο, διεθνείς συμφωνίες που δεν απαιτούσαν ούτε κοινοβουλευτική έγκριση, ούτε επικύρωση, δεδομένου ότι από την ίδια τη Συμφωνία είχαν εκχωρηθεί οι απαιτούμενες αρμοδιότητες σε αυτό. Επίσης στο πλαίσιο της Συμφωνίας λειτούργησε ένα όργανο κοινοβουλευτικών επαφών, η Μικτή Κοινοβουλευτική Επιτροπή, που απαρτιζόταν από Έλληνες βουλευτές και κοινοβουλευτικούς των κρατών-μελών. Αποστολή της Επιτροπής ήταν να προσφέρει τη δυνατότητα στα μέλη της να ανταλλάσσουν πληροφορίες για ποικίλα προβλήματα, να φροντίζουν για την ισόρροπη ανάπτυξη της Συμφωνίας και να προωθούν στα εθνικά κοινοβουλευτικά σώματα ή στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο τους κοινούς τους στόχους.

Παράλληλα, η Συμφωνία περιελάμβανε διατάξεις σχετικές με την ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων και υπηρεσιών (άρθρα 44-49), με τις μεταφορές (άρθρο 58), τον ανταγωνισμό, τη φορολογία (άρθρα 51-56), την προσέγγιση των νομοθεσιών (άρθρα 51 και 57), την οικονομική και εμπορική πολιτική (άρθρα 58-64), καθώς και την ελεύθερη διακίνηση κεφαλαίων (άρθρο 61).

Η ελληνική αίτηση για σύνδεση είχε πολλαπλή σημασία τόσο για την Ελλάδα όσο και για την Κοινότητα. Ήταν η πρώτη αίτηση από μία τρίτη χώρα και αποτελούσε την πρώτη αναγνώριση του «προσώπου» της Κοινότητας στον διεθνή χώρο. Η Ελλάδα συνέβαλε με την πολιτική της αυτή στην εδραίωση της ΕΟΚ, όταν άλλες ισχυρές χώρες, όπως η Μ. Βρετανία, προσπαθούσαν να περιστείλουν τις φιλοδοξίες της. Όπως έγραφε ο Σ. Παπασπηλιόπουλος «ή Ελλάδα προτίμησε την σύνδεση σε μία περίοδο που η ΕΟΚ ανταγωνιζόμενη την ΕΖΕΣ ήθελε να έχει εξωτερικές επιτυχίες». Η Κοινότητα, ύστερα από τη διακοπή των διαπραγματεύσεων με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες, στο πλαίσιο του ΟΕΟΣ, είχε ζωηρό ενδιαφέρον να επιδείξει τον ανοικτό χαρακτήρα της. Ήταν έτοιμη δηλαδή να δεχθεί οποιαδήποτε άλλη χώρα που αποδεχόταν τις αρχές και τις διατάξεις της Συνθήκης της Ρώμης και παράλληλα να αποδείξει ότι η διαδικασία των διμερών με αυτήν διαπραγματεύσεων ήταν ταχύτερη και περισσότερο αποτελεσματική από την πολυμερή διαδικασία για την οποία εκείνη την εποχή επέμενε η αγγλοσκανδιναβική ομάδα. Με αυτό τον τρόπο δημιουργήθηκε ευκαιρία επιτυχούς διαπραγμάτευσης για την Ελλάδα. Με τη συμφωνία σύνδεσης η Ελλάδα δεν γινόταν μέλος της ΕΟΚ, δεν συμμετείχε στα θεσμικά όργανά της, στον κοινοτικό προϋπολογισμό, στα διαρθρωτικά ταμεία, καθώς επίσης στις κοινοτικές πολιτικές και στη διαμόρφωσή τους. Εν τούτοις η συμφωνία σύνδεσης συνιστούσε μεγάλη σημασίας πολιτική επιλογή για τη χώρα, γιατί πρόσβλεπε στην τελική ένταξή της στην ΕΟΚ και δήλω-

νε την πίστη της Ελλάδας στην ευρωπαϊκή ιδέα και την ανάγκη να ακολουθήσει τον δρόμο της ΕΟΚ.

Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος, αντιπρόεδρος της κυβέρνησης, στην ομιλία του κατά τη διάρκεια της τελετής της υπογραφής της Συμφωνίας Σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ, στις 9 Ιουλίου 1961, υπογράμμισε με ποιητικό τρόπο τον μακρύ δρόμο που άνοιγε η Ελλάδα για την ολοένα και στενότερη ενσωμάτωση στο κοινοτικό κορμό:

Ἡ Σύνδεση τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Κοινότητα εἶναι πρῶτιστα μία πολιτικὴ πράξη.... Νὰ λοιπὸν ποὺ φθάσαμε στὸ τέλος. Ἄν ὅμως εἶχε φωνὴ ἡ συμφωνία ποὺ θὰ ὑπογράψουμε, σίγουρα θὰ μὲ διέκοπτε γιὰ νὰ ἐπαναλάβει μαζί μὲ τὸν ποιητὴ “in my end is my beginning”... Ἡ ἐπιτυχὴς περάτωση τῶν διαπραγματεύσεων δὲν εἶναι παρὰ μία μεγάλη καὶ δύσκολη ἀρχή...⁸¹.

Αποτιμώντας τους διπλωματικούς χειρισμούς της ελληνικής κυβέρνησης κατά την περίοδο 1957-1959, τόσο στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων του ΟΕΟΣ, όσο και στο διάστημα μετά την αποτυχία τους και μέχρι την υποβολή της αίτησης σύνδεσης, ανακύπτουν οι ακόλουθες επισημάνσεις:

Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στον ΟΕΟΣ, η Ελλάδα πρόβαλε δυναμικά τα αιτήματα μιας αναπτυσσόμενης χώρας που βρίσκεται αντιμέτωπη με ένα κύμα ανοίγματος αγορών και επέδειξε διπλωματικό ακτιβισμό, ως «γέφυρα» μεταξύ των περιφερειακών κρατών-μελών του. Το βασικό της αίτημα που περιέκλειε τη γενικότερη φιλοσοφία της ελληνικής στρατηγικής ήταν η σύμμετρη ανάπτυξη των ευρωπαϊκών χωρών, προσπαθώντας με αυτόν τον τρόπο να διασφαλίσει αφενός μεν την εύθραυστη ελληνική οικονομία που άρχιζε να κάνει σταθερά βήματα προόδου και αφετέρου να εμποδίσει την αύξηση της απόστασης που χώριζε τα ισχυρά δυτικοευρωπαϊκά κράτη από τα κράτη της περιφέρειας, γιατί κατά την γνώμη της θα οδηγούσε στην οικονομική και πολιτική διάσπαση της Δυτικής Ευρώπης. Υποστηρίζοντας την αναγκαία ειδική μεταχείριση και ενίσχυση των αναπτυσσόμενων ευρωπαϊκών χωρών, ευθυγράμισε σε ενιαίο μέτωπο όλα τα ευρωπαϊκά περιφερειακά κράτη-μέλη του ΟΕΟΣ. Οι ελληνικές απόψεις κατέστησαν οι βάσεις για τις κοινές προτάσεις των περιφερειακών υπό ανάπτυξη κρατών. Ανεξάρτητα από την αποτυχία των διαπραγματεύσεων, λόγω της αντιπαράθεσης Γαλλίας-Μ. Βρετανίας, τα μικρά ευρωπαϊκά περιφε-

81. Π. Καζάκος, *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά. Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1944-2000*, Αθήνα 2001. Βλ. επίσης ΙΑΙΚΚ, Συλλογή Ιστορικών Κειμηλίων Αναστασίου Κανελλόπουλου (με αντικείμενο την πολιτική δράση του Παναγιώτη Κανελλόπουλου), Φ. 118.

ρειακά κράτη κατόρθωσαν να επιτύχουν σε μεγάλο βαθμό την ικανοποίηση των αιτημάτων τους και να εξέλθουν ενισχυμένα από τη διαπραγμάτευση. Στη συνέχεια, η Ελλάδα προχώρησε ανεξάρτητα και αξιοποίησε άμεσα την προεργασία αυτή, αφού «στηρίχθηκε» στο έδαφος που είχε κερδίσει στις διαπραγματεύσεις του ΟΕΟΣ και στις μετέπειτα διαπραγματεύσεις για τη σύνδεση με την ΕΟΚ. Η βασική επιτυχία της ήταν ότι αναγνωρίστηκε από τότε η «διαφορετική μεταχείριση» των αναπτυσσόμενων χωρών-μελών. Οι ελληνικές θέσεις των ετών 1957-1958 θα μπορούσαν ίσως και να ανιχνευθούν στην καθιέρωση, μεταγενέστερα, στην Ενιαία Πράξη του 1986 της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής, ως θεμελιώδους κοινοτικής επιδίωξης και βέβαια οι αρχές αυτές αποτελούν κατευθυντήριες γραμμές για την τωρινή και μελλοντική Ευρωπαϊκή Ένωση. Η κυβέρνηση Καραμανλή, ήδη από το 1957, είχε επισημάνει το πρόβλημα που υπήρχε στην πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης, το χάσμα δηλαδή μεταξύ πλούσιων και φτωχών κρατών-μελών. Τα χρόνια όμως εκείνα το ζήτημα αυτό δεν ήταν βαρύνουσας σημασίας για τους Έξι, σε αντίθεση με το 1986, που το ίδιο θέμα αποκτούσε άλλο «ειδικό βάρος», λόγω της εισδοχής της Ιρλανδίας, Ισπανίας και Πορτογαλίας στην ΕΟΚ. Η Ελλάδα, στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων του ΟΕΟΣ (1957-1958), χρησιμοποίησε «διπλωματική γλώσσα» που έγινε αποδεκτή παρουσιάζοντας τα αιτήματά της ως κοινά αιτήματα μιας ομάδας κρατών. Οι θέσεις της δεν ήταν ελληνοκεντρικές, αλλά αφορούσαν το σύνολο των περιφερειακών κρατών του ΟΕΟΣ και τη Δυτική Ευρώπη στο σύνολό της. Αν και προβλήθηκαν πριν από περίπου πέντε δεκαετίες, είναι ακόμη και σήμερα, που η Ευρώπη διαμορφώνει το καινούργιο της πρόσωπο, ιδιαίτερα επίκαιρες. Η Ελλάδα εκείνη την περίοδο δεν υποστήριξε τίποτε άλλο, από την αναγκαιότητα να δημιουργηθεί μία «Ευρώπη της αλληλεγγύης», να εγκαινιασθούν πολιτικές «στήριξης» των πιο αδύναμων και αναπτυσσόμενων μελών του ΟΕΟΣ και της ΕΟΚ, ώστε να διορθωθεί ή να μειωθεί η ασύμμετρη διάρθρωση των κρατών-μελών.

Μετά την αποτυχία των διαπραγματεύσεων στο πλαίσιο του ΟΕΟΣ, η έγκαιρη δραστηριοποίηση της κυβέρνησης Καραμανλή προς την κατεύθυνση της ΕΟΚ οδήγησε την Ελλάδα στην υποβολή της αίτησης σύνδεσης, τον Ιούνιο του 1959 και από τότε, στη μακρά πορεία της, με την ολοένα και βαθύτερη ενσωμάτωσή της στην Ενωμένη Ευρώπη. Η βαρυσήμαντη αυτή, από κάθε άποψη, πολιτική πράξη για το μέλλον του έθνους, συμπίπτει με μία καίρια τομή στην άσκηση της εξωτερικής της πολιτικής και αποτέλεσε καθοριστική παράμετρο της εξέλιξής της⁸².

82. Κ. Σβολόπουλος, «Greece's Entry into the Community in its Historical Perspective», *Die Entwicklung Griechenlands und die deutsch-griechischen Beziehungen im 19.*

Η Ελλάδα απαλλάσσεται από την ανάγκη να αναζητά «προστάτες», σταματά την ευκαιριακή ή περιοδική συνεργασία με μονάδες του διεθνούς συστήματος για να προωθήσει τα εθνικά της συμφέροντα και αποκτά σε σταθερή-οργανική βάση ισοτιμία στις σχέσεις της με τις ευρωπαϊκές χώρες-μέλη της ΕΟΚ. Συγκεκριμένα, η ελληνική κυβέρνηση αξιοποίησε τις ευκαιρίες που παρείχε το ευρύτερο διεθνές και εγγύτερο περιφερειακό περιβάλλον, καθώς και οι ευοίωνες εσωτερικές εξελίξεις και έλαβε μία απόφαση που δεν αφορούσε μόνο το πεδίο της εξωτερικής πολιτικής αλλά και της εσωτερικής, επηρεάζοντας άμεσα την οικονομία και την κοινωνία. Με την απόφαση αυτή η Ελλάδα εντάχθηκε οργανικά στον δυτικό κόσμο, εξασφαλίζοντας αφενός ένα σημαντικά ευνοϊκότερο περιβάλλον για τη χώρα σχετικά με την ασφάλεια και την εξωτερική πολιτική και αφετέρου το μελλοντικό της πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό εκσυγχρονισμό. Ήταν ένα θέμα καθεστωτικό, αφού τέθηκε το θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώθηκε και μεταλλάχθηκε ο πολιτικοοικονομικός χώρος τις επόμενες δεκαετίες. Οι διπλωματικές ενέργειες που υιοθέτησε η ελληνική κυβέρνηση κατά την περίοδο αυτή, αντανακλούν την πολιτική ενός «μικρού» κράτους που επιδιώκει να ακολουθήσει ένα νέο μοντέλο διεθνούς ρόλου και ενεργού μέλους της διεθνούς κοινότητας, το οποίο, ενώ μέχρι τότε δεν κατείχε τα πατροπαράδοτα στοιχεία δύναμης για να επηρεάσει τον διεθνή του περίγυρο, εκτιμούσε ότι συμμετέχοντας στον δυναμικό συνασπισμό των δυτικοευρωπαϊκών κρατών —την ΕΟΚ— θα αποκτούσε τη δυνατότητα εκμετάλλευσης καινούργιων ευκαιριών και κυρίως αναβάθμιση του πολιτικού «ειδικού του βάρους». Η Ελλάδα κατάφερε από χώρα που κατατασσόταν στις «λιγότερο ανεπτυγμένες» (*moins développées*) να κερδίσει το εισιτήριο της συμμετοχής της σε ένα δυναμικά εξελισσόμενο ευρωπαϊκό οργανισμό που θα την ενίσχυε στη μελλοντική της πορεία, γεγονός ενδεικτικό της επιτυχίας της πολιτικής αυτής, που σήμερα φαίνεται δεδομένο και αυτονόητο, ενώ δεν ήταν καθόλου έτσι τότε. Υπήρξαν πολλές δυσκολίες από την πλευρά της Δυτικής Ευρώπης μέχρι να υπάρξει συμφωνία για το *modus vivendi* των ελληνοκοινοτικών σχέσεων και ποικίλες αντιδράσεις στο εσωτερικό της χώρας από τις δυνάμεις που αντιδρούσαν στην αστική δημοκρατία, ώστε χρειάστηκε μεγάλη προσπάθεια από τους υπεύθυνους χειριστές των θεμάτων αυτών, για να προχωρήσει η πολιτική τους στην επιτυχή υλοποίησή της.

Und 20 Jahrhundert, Sudosteuropa-Gesellschaft, Munchen 1990, K. Botsiou, Griechenlands Weg nach Europa: Von der Truman Doktrin bis zur Assoziierung mit der EWG, 1947-1961, Φρανκφούρτη 1999, Π. Καζάκος, Ανάμεσα σε κράτος και Αγορά. Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000, Αθήνα 2001, και Κ. Σβολόπουλος, Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1945-1981, τ. Β', Αθήνα 2001.

Η επιλογή της σύνδεσης με την ΕΟΚ είχε πολλαπλή σημασία τόσο σε διεθνές, όσο και σε εσωτερικό επίπεδο. Το «ελληνικό πείραμα», ήταν ένα πείραμα συνδυασμού οικονομικής ανάπτυξης της χώρας με τους πολιτικούς και οικονομικούς θεσμούς της Δύσης και συγκεκριμένα της Δυτικής Ευρώπης. Αν αποτύγχανε, ο ανατολικός συνασπισμός θα εκμεταλλευόταν τη θεωρία, ότι ήταν αδύνατο για τις υπό ανάπτυξη χώρες να ευημερούν στο πλαίσιο της δημοκρατίας και της φιλελεύθερης οικονομίας. Επομένως, ο βαθμός επιτυχίας της ελληνικής περίπτωσης είχε άμεση επίδραση στο εγγύτερό της περιφερειακό περιβάλλον, το νότιο δηλαδή άκρο της βαλκανικής χερσονήσου, όπου πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά πειράματα βρίσκονταν σε πλήρη ζύμωση⁸³. Παράλληλα, το ίδιο ίσχυε και στο εσωτερικό, όπου κυριαρχούσε η διαμάχη για την επιτυχία των δύο αντικρουόμενων πολιτικών και οικονομικών συστημάτων και όλοι περίμεναν την εξέλιξη αυτού του εγχειρήματος. Οι ιστορικές εξελίξεις δικαίωσαν τελικά την κατεύθυνση προς την ΕΟΚ που ακολούθησε η κυβέρνηση Καραμανλή το 1959.

Οι γενικότερες συγκυρίες της περιόδου αυτής αποδείχθηκαν ευνοϊκές για την χώρα: Η γεωπολιτική της θέση, ως προπύργιο του δυτικού κόσμου στις λεπτές ισορροπίες του ψυχρού πολέμου, αποκτά ιδιαίτερη σημασία για τον δυτικό συνασπισμό, επιτρέποντας, ίσως, την άσκηση κάποιας έμμεσης πολιτικής πίεσης, από τη στιγμή που οι διαπραγματεύσεις για τη δημιουργία της «μεγάλης ΕΖΕΣ» διακόπτονται και η Ελλάδα ζητάει, μόνη της πλέον, να εξασφαλίσει τον βασικό της στόχο, δηλαδή την ενσωμάτωσή της στην ΕΟΚ. Καθοριστική όμως στην εξέλιξη των γεγονότων υπήρξε η δυναμική και αποφασιστική προσωπικότητα του Κωνσταντίνου Καραμανλή, ο οποίος εκτιμώντας τα διεθνή δεδομένα, συνέλαβε την πορεία που έπρεπε να ακολουθήσει η χώρα, σχεδιάζοντας μία ολοκληρωμένη στρατηγική. Εξασφάλισε αρχικά την πολιτική σταθερότητα και στη συνέχεια αποδύθηκε στην ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό του οικονομικού και κοινωνικού ιστού, αξιοποιώντας τα κορυφαία στελέχη του δημόσιου τομέα, καθώς και του επιστημονικού και πνευματικού κόσμου.

Ο προσανατολισμός αυτός υπήρξε από την πλευρά της Ελλάδας, κατά την περίοδο που αποφασίσθηκε, μία πολιτική κίνηση που συνδύαζε ρεαλιστική άποψη για το μέλλον της χώρας στο πλαίσιο του δυτικού κόσμου, με πολιτική σαφώς «οραματικού χαρακτήρα», αφού οι στόχοι της Συνθήκης της Ρώμης για τη δημιουργία μιας ενιαίας αγοράς, την υιοθέτηση κοινών πολιτικών και την απώτερη πολιτική ένωση των κρατών-μελών φάνταζαν

83. M. Pateras, *From Association to Accession. Changing Attitudes of Greek Political Parties towards Greek Relations with the European Communities*, LSE 1984.

πρωτοποριακοί. Η πολιτική αυτή καταξίωσε ιστορικά την Ελλάδα, ως χώρα, η οποία συμμετείχε στην πορεία της ευρωπαϊκής ενοποιητικής διαδικασίας από τα πρώτα στάδια της δημιουργίας της.

Η ευρωπαϊκή επιλογή της κυβέρνησης Καραμανλή εξέφραζε μια διαμορφωμένη εθνική συναίνεση πάνω στα θέματα του βασικού προσανατολισμού της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, πεδίο που υπήρξε, από τις αρχές του αιώνα μέχρι και πρόσφατα, όχι μόνο χώρος οξύτατων διαφωνιών αλλά και αιτία πολλαπλών συγκρούσεων. Στο διπλωματικό πεδίο αποτέλεσε σημαντική επιτυχία στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής και την εφοδίασε με ισχυρά στρατηγικά όπλα για το μέλλον, αν λάβει κανείς υπόψη ότι η Ελλάδα αποτελεί τμήμα της βαλκανικής χερσονήσου.

Στο οικονομικό πεδίο, η Συμφωνία Σύνδεσης του 1961 δεν αναμενόταν ότι θα επέλυε από μόνη της τα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας. Ουσιαστικά παρείχε νέες δυνατότητες για τον εκσυγχρονισμό της και κυρίως κατοχύρωνε θεσμικά τη σταθερή ροπή της προς τη δυτικοευρωπαϊκή. Τα επόμενα χρόνια επακολούθησε άνοιγμα των αγορών, αύξηση των εξαγωγών και εισαγωγών, εισροή οικονομικής βοήθειας, αύξηση των επενδύσεων, παράλληλα με τον αργό δασμολογικό αφοπλισμό της ελληνικής πλευράς. Η δημιουργία νέων θεσμών και οι βασικές αλλαγές των δομών στην ελληνική οικονομία, προσπάθεια που είχε ήδη ξεκινήσει από την περίοδο της διακυβέρνησης από τον Καραμανλή (1955-1963), οριζόταν πλέον ως επιτακτική ανάγκη από τη Συμφωνία. Όπως υποστηρίζει ο καθηγητής Π. Καζάκος, εκ των πραγμάτων επιβαλλόταν η αναμόρφωση του κρατικού παρεμβατισμού και μάλιστα διττά: Αφενός μεν το κράτος έπρεπε να εγκαταλείψει προσφιλείς και καθιερωμένες μεθόδους παρέμβασης, όπως οι δασμοί, και αφετέρου να θέσει ως πρώτη προτεραιότητα τη δημιουργία προϋποθέσεων για βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής παραγωγής. Απαιτούσε ταυτόχρονα λιγότερο και περισσότερο κράτος. Λιγότερο κράτος που να αναμειγνύεται περιοριστικά στην επιχειρηματική δράση, περισσότερο εκεί όπου η τελευταία δεν απέδιδε (υποδομές, μεγάλα επενδυτικά σχέδια, σταθεροί κανόνες του παιγνιδιού).⁸⁴ Βέβαια η αναδιάρθρωση της ελληνικής οικονομίας όπως προβλεπόταν από τη Συμφωνία Σύνδεσης δεν επιτεύχθηκε πλήρως, εξαιτίας της δικτατορίας του 1967-1974. Ωστόσο, ο «αρραβώνας» με την δυτικοευρωπαϊκή οικονομία, που είχε ως αφετηρία τη Συμφωνία του 1961, παρέμεινε ως μία «βαθύτερη δύναμη»,

84. Ι. Πεσμαζόγλου, *Η Σύνδεσις της Ελλάδος μετά της Ευρωπαϊκής Κοινότητος*, Τράπεζα της Ελλάδος-Αρχείον Μελετών και Ομιλιών, Αθήναι 1962, Π. Καζάκος, *Ανάμεσα σε κράτος και Αγορά. Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000*, Αθήνα 2001.

έστω εν υπνώσει, η οποία επανήλθε στην επιφάνεια και αναπτύχθηκε πλήρως κατά την μεταπολίτευση.

Στο πολιτικό πεδίο, μεσοπρόθεσμα, η Συμφωνία Σύνδεσης δεν κατάφερε να επηρεάσει θετικά τις εσωτερικές εξελίξεις. Το 1963, δύο χρόνια μετά την υπογραφή της, σωρεία γεγονότων πυροδοτούν τη χώρα. Κλιμακώνεται ο «ανένδοτος αγώνας» και εκδηλώνεται η διαφωνία του πρωθυπουργού με το Στέμμα, καθώς οι βασιλείς επιμένουν να επισκεφθούν το Λονδίνο. Στις 11 Ιουνίου 1963 παραιτείται ο Καραμανλής και φεύγει στη Ζυρίχη. Επιστρέφει το Σεπτέμβριο και μετέχει στις εκλογές του Νοεμβρίου, οι οποίες αναδεικνύουν την Ένωση Κέντρου νικήτρια. Ο Καραμανλής εκπατρίζεται οριστικά στις 9 Δεκεμβρίου, αφήνοντας ως διάδοχό του στο κόμμα τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο. Τα επόμενα χρόνια της διακυβέρνησης από την Ένωση Κέντρου συνεχίζεται η ευρωπαϊκή πολιτική της χώρας, με την επέλευση όμως της δικτατορίας το 1967, η Συμφωνία Σύνδεσης «παγώνει» για επτά έτη, αφού καταλύεται βίαια το δημοκρατικό πολίτευμα.

Οι θετικές επιπτώσεις της Συμφωνίας στο πολιτικό πεδίο προσμετρούνται μετά το 1974, με την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Καραμανλή. Μετά την άμεση επανεργοποίησή της ο Καραμανλής θέτει τα πλαίσια μέσα στα οποία εκσυγχρονίζει μακροπρόθεσμα τον πολιτικό ιστό: Ψήφιση Συντάγματος, σύσταση νέων πολιτικών κομμάτων, αναγνώριση Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος (ΚΚΕ), λύση πολιτειακού ζητήματος. Η Ελλάδα εισέρχεται στον δρόμο του εκδημοκρατισμού και ο Καραμανλής επιτυγχάνει να εξασφαλίσει τον «έξωθεν πολιτικό εκσυγχρονισμό» για τη χώρα, ένα στόχο που είχε θέσει ήδη από την πρώτη οκταετία της πρωθυπουργίας του, αλλά οι εσωτερικές συγκυρίες δεν επέτρεψαν να υλοποιηθεί.

Από τη σκοπιά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, (τότε ΕΟΚ), η υπογραφή της Συμφωνίας Σύνδεσης αναγνωρίζεται εξίσου σημαντική ως επιλογή στρατηγικής σημασίας. Αποτελούσε, με τα δεδομένα εκείνης της εποχής, απόφαση βασισμένη κυρίως σε πολιτικά κριτήρια και με ιδιαίτερες γεωπολιτικές διαστάσεις. Η Κοινότητα αποδείκνυε τον ανοικτό χαρακτήρα της και την αλληλεγγύη της για μία ευρωπαϊκή μεσογειακή χώρα που βρισκόταν στο στάδιο της ανάπτυξης. Η ελληνική περίπτωση αποτελούσε και το πρώτο επιτυχές πείραμα για την είσοδο, μεταγενέστερα, και άλλων χωρών με παρεμφερή πολιτικά και οικονομικά χαρακτηριστικά, όπως η Ισπανία και η Πορτογαλία.

Η ιδιότητα της Ελλάδας, ως μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), βασισμένη στην επιλογή της σύνδεσης το 1961 και υλοποιημένη από την Συνθήκη Προσχώρησης του 1979, αποτελεί έως σήμερα το βασικό εφελκτήριο της ελληνικής εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής, καθώς και της οποιασδήποτε προσπάθειας εκσυγχρονισμού της χώρας.

SUMMARY

MARIETTA MINOTOU: Greece at the Crossroads of European Options:
The Decision of the Karamanlis Government to associate with the
EEC

This paper deals with the policy implemented by the Greek Government towards the trends of economic unification, which took place in Western Europe during the period 1957-1959. As Western Europe moved on towards its unification and towards a new European construction with the creation of the EEC, negotiations within the framework of the OEEC in the years 1957-1959 aimed at the creation of a wider European economic partnership, EFTA.

Following the failure of the OEEC to set up a greater EFTA, Karamanlis had to decide whether to link the country to the EEC or to the minor EFTA, led by Great Britain. In the negotiations held within the OEEC in 1957-1958 for the Economic Unification of Western Europe, Greece supported a multilateral economic cooperation of all the Western European countries, a strategy of simultaneous development, ensuring the fragile Greek economy and preventing the broadening of the gap between the powerful and the regional countries.

In 1957 Greece rallied the developing OEEC member states in favour of this policy, a claim that was later to materialize as a regional policy of the EEC and later the EU. In 1959 Greece submitted a request for linking the country to the EEC. There followed her association in 1961, her accession in 1981, and finally her participation in the single European currency in 2001.

The period under examination, Greece decided to participate in an international organization aimed at enhancing the economic and political unification of Europe. Integration into the European Communities became the basic orientation of Greek foreign policy.